

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Když roboti mluví: Analýza komunikačních modelů UI ve
sci-fi podle Griceovy koncepce jazyka**

Bc. Nela Drunecká

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

Diplomová práce

**Když roboti mluví: Analýza komunikačních modelů UI ve
sci-fi podle Griceovy koncepce jazyka**

Bc. Nela Drunecká

Vedoucí práce:

Mgr. Radek Schuster, Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu diplomové práce, Mgr. Radkovi Schusterovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky, trpělivost a především čas, který mi v průběhu roku věnoval.

OBSAH

1. ÚVOD	2
2. KOMUNIKACE VE SCI-FI LITERATUŘE	6
3. GRICEOVA TEORIE KOMUNIKACE.....	11
4. ANALÝZA KOMUNIKAČNÍCH MODELŮ UI S POZITIVNÍM PŘIJETÍM	14
4.1. NE-GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE	14
4.2. GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE	27
5. ANALÝZA KOMUNIKAČNÍCH MODELŮ UI S NEGATIVNÍM PŘIJETÍM	40
5.1. NE-GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE	41
5.2. GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE	48
6. VLIV KOMUNIKACE NA FENOMÉN UNCANNY VALLEY	57
6.1. KOMUNIKACE BEZ INTENCE	58
6.2. KOMUNIKACE S INTENCÍ.....	63
7. ZÁVĚR.....	70
8. REJSTRÍK PŘÍKLADŮ A POUŽITÝCH BELETRISTICKÝCH UKÁZEK.....	72
9. LITERATURA.....	73
9.1. ODBORNÁ LITERATURA	73
9.2. BELETRIE	75
RESUMÉ.....	76

1. ÚVOD

V padesátých letech minulého století představil Alan Turing svůj článek *Computing Machinery and Intelligence*, v němž si položil zásadní otázku – „Mohou stroje myslet?“ Tuto svou otázku redukoval na dotaz, zda stroje obstojí v takzvané *imitační hře*, dnes daleko více známé jako *Turingův test*. V původní hře vystupují tři lidé - muž, žena a dotazovatel¹, jenž může zastupovat kterékoliv z pohlaví. Úkolem dotazovatele je určit na základě rozhovorů, kdo z hráčů je muž a kdo žena. Úkolem muže je dotazovatele mást a úkolem ženy je mu naopak pomáhat. Nejlepší taktikou, kterou muž může zvolit, je předstírat, že je žena. Naopak nejlepší taktikou ženy je mluvit pravdu. Nicméně to je dotazovateli v podstatě k ničemu, neboť mu muž může podávat stejné odpovědi jako žena. Aby mohla hra fungovat, je důležité vést rozhovory ideálně skrze nějaký chatbox.² Důvodem, proč Turing omezuje komunikaci na čistě psanou formu je, aby vyšetřovatele neovlivňovala barva a tón hlasu, případně styl písma. Otázka, kterou si Turing následně pokládá, zní: Co se stane, když vyměníme muže za stroj?³

To, o co se podle Jacka Copelanda Turing ve svém článku snaží, je podat čtenáři kritérium pro “myšlení”. To podle něj představuje již ve svém popisu *imitační hry*.⁴ V ní má počítač převzít roli muže, tj. toho, kdo má za úkol vyšetřovatele vést ke špatné identifikaci. Následující Turingova otázka je: Splete se vyšetřovatel přibližně stejně tak často, jako kdyby hrál s mužem a ženou?⁵

V článku *Can Automatic Calculating Machines Be Said To Think* svou představu imitační hry objasňuje: „Myšlenka testu spočívá v tom, že se stroj snaží předstírat, že je muž tím, že odpovídá na otázky, které mu jsou pokládány. Projít testem může pouze, pokud jsou jeho

¹ V originále „interrogator“.

² V tomto svém článku Turing píše o komunikaci přes „teleprinter“, tj. zařízení, pro přenos telegrafních zpráv a jejich následný tisk.

³ Turing, *Computing Machinery and Intelligence*, s. 441.

⁴ Copeland, *The Essential Turing*, s. 435.

⁵ Turing, *Computing machinery and intelligence*, s. 441.

odpovědi alespoň trochu přesvědčivé.”⁶A právě komunikace a její přesvědčivost jsou spojujícím prvkem mezi Turingem a Gricem.

Ačkoliv Grice přistupuje ke komunikaci z druhého konce, komunikaci neosekává jen na psanou formu a zároveň v ní předpokládá intencionalitu. Na jejím základě pak vysvětluje význam věty a komunikaci. Důležité u něj je, stejně jako u Turinga, přesvědčit adresáta promluvy *o něčem*. Turing považuje za úspěch, když umělá inteligence přesvědčí tazatele o tom, že je člověk. V důsledku Griceovy teorie pro stejný příklad vlastně platí to samé. Rozdíl mezi Turingem a Gricem tkví v tom, že „Turingův robot“ nemá záměr člověka o něčem přesvědčovat. Prostě „jen“ projde imitační hrou, v rámci které dotazovatele přesvědčil, že „myslí“. Avšak abychom umělou inteligenci, která v komunikaci dosahuje stejné úrovně jako člověk, mohli označit za inteligentní v Griceově slova smyslu, je nutné, aby jejím záměrem bylo přesvědčit svého posluchače o tom, že je člověk, tj. musí se jednat o promluvu, jež nese určitý úmysl, jehož součástí je požadavek, aby byl posluchačem rozpoznán. Proto komunikaci, o které nepřímo mluví Turing, když popisuje svou imitační hru, lze označit za komunikaci bez intence, zatímco Grice naopak jasně říká, že mluvení je speciálním případem účelového a racionálního chování.⁷

Výběr autorů sci-fi žánru užitých pro potřeby této práce umožňuje aplikovat taková schémata, v nichž nejenže bude možné rozeznat komunikaci s intencí či bez ní, ale zároveň bude v daných rozhovorech možné vysledovat, zda je na základě hovoru daná umělá inteligence vnímána pozitivně či negativně. Cílem diplomové práce je tedy zjistit, zda je možné označit umělou inteligenci za rozumovou, podrobíme-li gesta dané umělé inteligence analýze po vzoru Griceovy koncepce jazyka a zda budí schopnost komunikace ze strany umělé inteligence v člověku nedůvěru až strach ve chvílích společné interakce v rámci různých komunikačních událostí.

Práce je strukturovaná do celkem šesti kapitol, přičemž každá je uvedena citátem z beletrie, jehož úkolem je podtrhnout myšlenku kapitoly, případně tvoří s kapitolou kontrast. První dvě kapitoly jsou obsahově kratší. První z nich obhájí výběr sci-fi žánru, jakožto zkoumaného materiálu, přičemž zohledňuje domněnku, že vědecko-fantastický žánr utváří naši představu o

⁶ “The idea of the test is that the machine has to try and pretend to be a man, by answering questions put to it, and it will only pass if the pretence is reasonably convincing.”

⁷ Grice, *Logic and Conversation*, s. 28.

budoucím světě. Též zahrnuje argumentaci k výběru literatury. Druhá se zabývá výkladem Griceovy teorie komunikace. Vysvětluje princip kooperace, jednotlivé maximy i význam mluvčího.

Nejvýznamnější část práce tvoří analýza komunikačních modelů. Rozbor je dále dělen na pozitivní či negativní přijetí umělé inteligence, která je aktérem v dané komunikační situaci. Za pozitivní jsou vyhodnoceny takové situace, v nichž nedochází ze strany člověka k negativním přesvědčením ohledně záměrů, jež jsou spojeny s promluvami robota, tzn. nedochází k nedůvěře, strachu, paranoie či jiným obavám vůči umělé inteligenci. V negativním přijetí jsou zahrnuty takové situace, z nichž vychází pravý opak uvedeného.

Popsané kapitoly následně obsahují ještě další dělení podle typu konverzace na ne-griceovskou a griceovskou. Ne-griceovská je taková komunikace, v níž záměr promluvy nehraje roli v komunikaci robota, protože v ní zkrátka žádný úmysl není. Obvykle je v nich patrné nedodržování principu kooperace. Všeobecně u nich nefunguje Griceova koncepce jazyka, protože jsou zkrátka nerozumové, bez intence. Schopnost řeči je v takových případech obvykle dána možnostmi programu, který je do umělé inteligence implementován a jímž se primárně řídí. Jakákoliv nedorozumění plynoucí z takové komunikace jsou nedorozuměním plynoucím z daného programu, podle kterého se umělá inteligence v příběhu řídí. Griceovské příklady jsou pak takové, v nichž je patrný záměr, se kterým robot do hovoru vstupuje, a který je posluchačem správně rozpoznán. Celkově tyto komunikační modely splňují předpoklady úspěšné komunikace tak, jak o nich píše Grice.

Ukázky mohou v různých kontextech kolísat jednak mezi griceovským a ne-griceovským dělením, stejně jako mezi pozitivním či negativním vnímáním umělé inteligence. Tyto příklady jsou následně analyzovány v obou částech práce. Čísla příkladů slouží k zpřehlednění a zároveň jsou spojujícím prvkem právě takových příkladů, které se týkají konkrétního kolidujícího robota (nikoliv tedy komunikačního schématu, které je analyzováno). Příklad týkající se stejné entity jen v jiném kontextu bývá zpravidla opatřen novou ukázkou, v níž robot nabírá jiného vymezení než předtím. Jedná-li se o stejnou ukázkou jen z pohledu jiného posluchače, ukázka je připomenuta v poznámkovém aparátu.

Závěrečná část práce zohledňuje výsledky, které vyplynuly z analýzy a zejména pak z dělení na komunikaci s pozitivním či negativním přijetím. Hodnotí se v ní důvody, jež by mohly vést především k negativním konotacím spojených s danou umělou inteligencí.

2. KOMUNIKACE VE SCI-FI LITERATUŘE

Tři robotické zákony:

1. *Robot nesmí ublížit člověku nebo svou nečinností dopustit, aby člověku bylo ublíženo.*
2. *Robot musí uposlechnout příkazů člověka, kromě případů, kdy tyto příkazy jsou v rozporu s prvním zákonem.*
3. *Robot musí chránit sám sebe před zničením, kromě případů, kdy tato ochrana je v rozporu s prvním nebo druhým zákonem.*⁸

Vědeckofantastický žánr může představovat líheň nápadů a inspirací pro vědce a naopak – spisovatele, již jsou inspirováni soudobými technickými možnostmi a vědeckými myšlenkami, tyto ideje následně promítají do beletristických děl. Když Jules Verne například představuje světu ponorku Nautilus ve své knize *Dvacet tisíc mil pod mořem*, bezesporu ji pojmenovává podle stejnojmenné ponorky sestrojené Robertem Fultem cca šedesát let před tím, než vydal svou knihu.⁹ Nepředstavuje tím nic, co by světu nebylo známo dříve. Fikce, se kterou Verne pracuje, tedy nutně nespočívá v nových těžko představitelných technologiích, nýbrž v možnostech, které mohou nabízet. Ukazuje tak světu ponorku, jež zastává i jiná uplatnění než ta čistě válečná, pro které byly ponorky prvoplánově stavěny.¹⁰

Právě v takovém přístupu spočívá duch vědeckofantastické literatury. V příslibu něčeho nového, nečekaného, co obohatí lidské poznání za pomoci nových technologií, které buď ještě nemají své vyhrazené místo ve světě, anebo je jejich uplatnění vnímáno velmi jednostranně. Autor sci-fi žánru tak netvoří jen reflexi moderní společnosti a jejích vynálezů, ale nabízí nové možnosti a další využití vzniklých technologií. V *Encyklopedii literatury science fiction* se můžeme například dočíst, že autor dělá vše proto, aby literárními prostředky povzbudil čtenářovu víru v reálnost příběhu, a že předvádění alternativ skutečnosti je základní vlastností fantastiky.¹¹

⁸ Asimov, *Já, robot*, s. 9.

⁹ Chant, *Nautilus*, s. 34.

¹⁰ Hutchinson, *Ponorky: válka pod vlnami : od roku 1776 do současnosti*. s. 10.

¹¹ Neff, Olša, *Encyklopedie literatury science fiction*, s. 23-24.

Krzysztof Solarewicz k tomuto tématu nabízí poněkud skeptický pohled na vědeckofantastický žánr, v němž poukazuje na to, že vnímání silné umělé inteligence ve sci-fi je analýzou dneška – dnešních hodnot, myšlenek a přesvědčení, jež předpokládají naše strachy a naděje.¹² Připomíná Le Guinovu myšlenku, v níž její autor říká, že budoucnost předkládaná sci-fi žánrem jsou lži, poněvadž jsou pouhými metaforami. Tu Solarewicz doplňuje slovy, že se jedná o metafory pohledů na svět, které spojují technologie a jinakost s etikou.¹³ Proti tomu by se zřejmě Asimov vyhradil po svém, pokud tedy můžeme soudit z předmluvy, jež doprovází jeho sbírku povídek s názvem *Vize robotů* a v níž píše: „Psal jsem o robotech bez emocí – byli vyráběni inženýry, představovali konstrukční a technické problémy vyžadující řešení, a ta řešení byla nacházena. Moje příběhy byly poměrně přesvědčivými popisy technologie budoucnosti, ne nějakými morálními přednáškami. Roboti byli stroji, ne metaforami. (...) Také jiní spisovatelé začali na roboty pohlížet spíš jako na stroje než jako na metafory. I čtenáři je začali brát jako stroje (...).“¹⁴ Zejména jeho povídkové sbírky *Já, robot a Zbytek robotů* spolu s dalšími romány ovlivnili některé teoreticky rodící se vědecké disciplíny.¹⁵ Ostatně sám Asimov zmiňuje, že za svůj život byl osloven nejedním robotikem, který našel inspiraci právě v jeho dílech.¹⁶

Opačnou stranu mince než nám nabízí Solarewicz představuje Jelena Guga. Ta ve svém příspěvku *Cyborg Tales: The Reinvention of the Human in the Information Age* zdůrazňuje, že je to právě literatura, umění a film, co nejenže sehrává důležitou roli v utváření našich představ o budoucnosti lidstva, ale zároveň nás připravuje na přijetí možností takových technologií a na jejich začlenění do běžného života.¹⁷ Ovšem, aby mohl sci-fi žánr takto zafungovat, je zapotřebí lidská schopnost *představit si* budoucnost a projektovat do ní naše radosti a strasti. Budoucnost se pak stává jakýmsi nepopsaným plátnem, jež naplňujeme našimi strachy, obavami ale i nadějemi a sny. Díky tomu všemu dokážeme v umělé inteligenci vidět jak potenciální přínos, tak i hrozbu. Toto téma se následně stává jedním z mnoha debat na akademické půdě.

Díky čemu tak ale můžeme soudit? Protože robot jen tak sedí a nic nedělá? Nikoliv. Uvažujeme tímto způsobem právě proto, že robot v okolním světě nějakým způsobem jedná a

¹² Solarewicz, *AI in Contemporary Science Fiction*, s. 112.

¹³ Tamtéž, s. 113.

¹⁴ Asimov, *Vize robotů*, s. 12.

¹⁵ Neff, Olša, *Encyklopedie literatury science fiction*, s. 156-157.

¹⁶ Asimov, *Vize robotů*, s. 13.

¹⁷ Guga, *Cyborg Tales*, s. 45-46.

jeho jednání ovlivňuje člověka. Každé takové jednání můžeme v souladu s Gricem bez výčitek označit za gesto. Termín „gesto“ hraje v Griceově koncepci jazyka významnou roli a ukrývá pod sebou veškerou verbální i neverbální komunikaci. Je jím myšleno vše, co mluvčí vykonává s úmyslem vyvolat u adresáta specifickou odezvu.¹⁸ A nějakou odezvu roboti v lidech přeci jen vyvolávají. Je to však jejich úmyslem nebo jen nahodilostí programu?

Sci-fi žánr, jenž jsem pro účely práce zvolila, nám nabízí téměř dokonalé roboty, kteří se svým okolím interagují velice přesvědčivě. Zároveň povídky vybraných autorů otevírají řadu filozofických témat, která nejenže dosahují k běžnému člověku, ale zároveň se dotýkají akademické půdy a jsou na ní zohledňována. Sci-fi žánr jako takový se tak stává pojičkem mezi vědou a vědeckou prací a v podstatě běžným uživatelem oněch výdobytků techniky.

Asi neexistuje práce věnována umělé inteligenci, v níž by nebyl zmiňován Karel Čapek se svým dramatem R.U.R. a ani tato práce nebude výjimkou. Jeho dílo je nejčastěji skloňováno ve smyslu užití slova „robot“, jenž je mezinárodně známým termínem, který v obecné rovině nejčastěji konotuje člověkem zkonstruovanou jednotku umělé inteligence podobnou člověku. S formou, s jakou Čapek světu „první roboty“ představil, příliš nesouhlasil Isaac Asimov. Podle něj Čapkovi roboti jen prohlubují Frankensteinův komplex¹⁹ a až na pár výjimek sci-fi žánr chrlí hordy vraždících robotů.²⁰ Asimov však na roboty pohlíží jako na něco, co může být inteligentní, ale stále se jedná o stroj. Roboti by podle něj zajisté měli zabudované nějaké pojistné mechanismy, které by se sice v jistých situacích mohly ukázat jako nedostačující, nepřesné či chybné, nicméně takové situace by vedly k novým zkušenostem a následně k zdokonalování dalších modelů.²¹ Toto jeho smýšlení se nám v práci ještě několikrát potvrdí.

Postupně tak formuluje tři základní zákony robotiky, jimiž jsou roboti primárně určováni. A pokud si Karel Čapek může připsat prvenství v užití termínu „robot²²“ ve smyslu umělé inteligence podobné člověku, není od věci připomenout, že Asimov si na svůj účet může pro

¹⁸ Marvan, *Otázka významu*, s. 101.

¹⁹ Asimov tak nazývá stav, ve kterém uměle stvořená bytost zahubí svého stvořitele. Čapkovi se podle něj daří tento komplex prohloubit tím, že jeho roboti vyvraždí celé lidstvo.

²⁰ Asimov, *Vize robotů*, s. 10.

²¹ Tamtéž, s. 11.

²² Robot, *Oxford Dictionaries* [online], [cit. 2016-04-10].

změnu zapsat název pro celé jedno odvětví technologie, které se zabývá konstrukcí robotů - „robotika“²³ či třeba „pozitronický“²⁴.

Dalším z autorů, z nichž je v práci čerpáno, je Brian Aldiss, který získal například dvě ocenění Hugo – první oceněným románem je jeho prvotina *Non-Stop*, toho druhého si odnesl za seriál povídek *Hothouse*. Mimo jiné také působí jako teoretik a historik sci-fi.²⁵ Práci je však věnována pozornost jeho povídky *Superhračky vydrží celé léto*, kterou volně rozpracoval John Kubrick a podle níž Steven Spielberg natočil úspěšný velkofilm *AI: Umělá inteligence*. Příběh vypráví o robotickém chlapci jménem David, jenž neumí potěšit svou matku, přičemž nedokáže přijít na to proč. Kouzlo příběhu tkví dle mého v jeho úvahách nad tím, co vlastně je či není opravdové. Myšlenku Aldiss dále rozvinul ve dvou navazujících povídkách *Superhračky, když přijde zima* a *Superhračky v dalších ročních obdobích*.

Posledním z autorů je Philip K. Dick se svou knihou *Blade Runner: Sní androidi o elektronických ovečkách?* Ta se odehrává se na postapokalyptické Zemi, na níž nejsou androidi ničím vítaným. Dick přichází s absolutně dokonalými humanoidními roboty, které od člověka dělí jedině jejich nemožnost vcítění se. Podle Alexandra Kramera lze zmiňovaný román spolu s další Dickovou tvorbou označit za filozofickou a existenciální literaturu.²⁶ Stejně jako Aldissový povídky či koneckonců Asimovy²⁷ i tato dosáhla svého filmového zpracování v podobě filmu *Blade Runner* od režiséra Ridleyho Scotta.

V povídkách vybraných pro účely práce roboti skrze různé způsoby promluv artikuluji nějaká přesvědčení. Když se například David svého věrného plyšového přítele Teddyho ptá, zda je čas opravdový, jistě tím má něco na mysli a jistě takový druh otázky od androida ve čtenáři něco vyvolává. Zároveň se jedná vlastně o nadčasovou situaci, poněvadž s dnešními možnostmi umělé inteligence se nedomnívám, že bychom byli sto dosáhnout takové rozumové komunikace ve smyslu, v jakém o ní mluví Grice. Zajisté se může rozumově tvářit, nicméně to není totéž.²⁸

²³ Isaac Asimov, *Oxford Learner's Dictionaries* [online], [cit. 2016-04-10].

²⁴ Positronic, *Oxford Dictionaries* [online], [cit. 2016-04-10].

²⁵ Neff, Olša, *Encyklopedie literatury science fiction*, s. 166-167.

²⁶ Viz *Encyklopedie literatury a science fiction*, s. 231.

²⁷ Vzpomeňme například na film, jenž nese stejné jméno jako nejtěžší sbírka Asimových povídek – *Já, robot*, či snímek od Chrise Columba *Andrew – člen naší rodiny*, jemuž byla předlohou právě povídka *Dvěšestiletý člověk*.

²⁸ Viz zejména podkapitola 5.1. a částečně 4.1.

Možná ani takového stupně nedosáhneme, to ovšem není otázka, kterou bych se zde chtěla zabývat.

Podstatné pro nás je, zda za promluvami robotů můžeme nějakou intenci vůbec očekávat a zda promluva skrze umělou inteligenci je něčím, co nás může děsit, a pokud ano, zda je tento strach odůvodnění či naopak. K naplnění tohoto cíle sledávám sci-fi žánr, jenž je schopen otevřít bránu fantazie, díky které máme pocit úplnosti obrazu světa,²⁹ dostačujícím.

²⁹ Neff, Olša, *Encyklopedie literatury science fiction*, s. 20.

3. GRICEOVA TEORIE KOMUNIKACE

Konečně robot promluvil. V jeho hlase zřetelně zazníval chladný zvuk kovové membrány.³⁰

(Lidská) Komunikace je proces dorozumívání, který slouží ke sdělování informací, myšlenek, pocitů, přesvědčení, názorů atd. a může nabývat mnoha podob. V Griceově smyslu je pak každá promluva, tj. to, co mluvčí pronáší, následně nositelem určitého sdělení, které se snaží mluvčí svému posluchači předat, přičemž mluvčí zároveň očekává, že posluchač jeho záměr rozpozná. Jak ale posluchač může dojít k právě takovému přesvědčení, které má mluvčí svou promluvou na mysli?

Definice významu věty se u Grice týká jejího doslovného významu. Situace, v nichž dochází k rozpojení doslovnosti a sdělovaného obsahu, nazývá konverzační implikatury.³¹ Převážně u nich se Grice snaží rozlišovat mezi tím, co je řečeno a tím, co promluva implikuje, tj. tím, co je promluvou doopravdy míněno.³² Respektive mluvčí svou promluvou pokaždé něco míní, má tedy nějakou intenci, záměr, úmysl, jež chce svému posluchači sdělit. Když Grice říká, že každou promluvou mluvčí něco míní, má tím na mysli, že mluvčí svou promluvou implikuje nějaký konkrétní záměr.³³ Buď chce, aby posluchač dospěl ke stejnému přesvědčení, které má mluvčí na mysli, anebo aby posluchač vykonal nějakou činnost. V druhém případě se jedná o ne-jazykovou aktivitu, tj. aktivitu, která vede z jazyka ven.³⁴ Konverzační implikatury jsou následně tím, co je spjato s obecnými rysy komunikace, které pomáhají adresátovi určit, co mu chce mluvčí svou promluvou vlastně sdělit.³⁵

Cílem každé pronesené promluvy je domluvit se, proto, jak Grice správně připomíná, se veškeré námi vedené rozhovory neskládají z nesouvisejících poznámek.³⁶ V každém hovoru se

³⁰ Asimov, Rozum, s. 62.

³¹ Marvan, *Otázka významu*, s. 112.

³² Grice, *Sentence-Meaning and Word-Meaning*, s.118.

³³ Grice, *Meaning Revisited*, s. 282.

³⁴ Grandy, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [online].

³⁵ Grice, *Logic and Conversation*, s. 26.

³⁶ Tamtéž.

tak jedná o spolupráci všech účastníků rozhovoru, přičemž každý zúčastněný v něm rozpoznává jeho účel. Tento účel lze stanovit již na začátku, případně může vyplynout během hovoru.³⁷ Aby komunikace *správně* fungovala, definuje obecný princip kooperace, a to: *“Formuluj svůj příspěvek ke konverzaci tak, jak je vyžadováno, ve chvíli, kdy dochází k jeho formulaci, akceptuj účel nebo směr hovoru, kterého se zúčastníš.”*³⁸ Jedná se o pravidlo, jež doprovází veškerou komunikaci, a na které jednotliví účastníci přistupují, vstupují-li svým příspěvkem do rozhovoru. Tento princip po vzoru Kanta rozděluje do 4 kategorií.³⁹

První z nich, kategorie **kvantity**, se, jak sám název napovídá, týká množství poskytovaných informací a spadají pod ní následující maximy:

1. Čiň svůj příspěvek tak informativním, jak je vyžadováno (pro současný účel konverzace).
2. Nečiň svůj příspěvek informativnějším, než je vyžadováno.

Druhou kategorií je kategorie **kvality**, jež je nejprve formulována vyšší maximou *“Snaž se, aby tvůj příspěvek byl pravdivý.”* Tu rozšiřují dvě specifitější zásady:

1. Neříkej to, o čem jsi přesvědčen, že je nepravdivé.
2. Neříkej nic, pro co nemáš přiměřené důkazy.

V pořadí třetí kategorií je kategorie **vztahu**, ke které se váže jediná maxima, a to: *“Bud’ relevantní.”*

A tou poslední je kategorie **způsobu**. Tu Grice vztahuje nikoliv k tomu, *co* bylo řečeno, nýbrž *jak* to bylo řečeno. Podobně jako u kategorie kvality i zde existuje nejprve jedna maxima stojící nad ostatními, která zní: *“Bud’ jasný.”* Mezi ty níže postavené dále patří:

1. Vyhýbej se nejasnému vyjadřování.
2. Vyhýbej se mnohoznačnosti.
3. Bud’ stručný (vyhýbej se zbytečné rozvláčnosti).

³⁷ Grice, *Logic and Conversation*, s. 26.

³⁸ “Make your conversational contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged.” (*Logic and Conversation*, in: 1989, 26) nebo také Fialův překlad (*Logika a konverzace*, in: *Analytická filosofie. Druhá část*, s. 222.)

³⁹ Grice, *Logic and Conversation*, s. 26.

4. Udržuj ve svých vyjádřeních řád.⁴⁰

Spolu s tím Grice upozorňuje, že komunikační implikatury s sebou nesou význam promluvy, tj. to, co mluvčí míní, přičemž posluchač musí být schopen tento akt rozpoznat. Význam konkrétní promluvy, který má mluvčí na mysli, mimo jiné závisí na povaze požadované odpovědi, okolnostech, za kterých je snaha o odpověď vytvořena a v neposlední řadě také na inteligenci mluvčího a posluchače.⁴¹ Do pozice mluvčího následně umísťuje lidskou bytost.⁴² Pravděpodobně pouze ona je schopna vést účelovou a racionální komunikaci. Zároveň se tím chytře vyhýbá takovým druhům komunikace, jež lze označit za nahodilé či instinktivní (např. migrace ptáků⁴³).

Dalším z ústředních témat, jež Grice ve své teorii předkládá, je význam mluvčího. Ten lze velmi přehledně přiblížit přes následující schéma:

Mluvčí M svou promluvou x míní, že p, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním x vyvolat u adresáta A přesvědčení, že p,

(Z2) zamýšlí, aby A rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro A důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že p.⁴⁴

Psychologizující aspekt, kterým Grice protkal svou koncepci, se na takovém schématu stává zřetelným. *Mluvčí míní* a *mluvčí zamýšlí vyvolat přesvědčení*, jsou tvrzení, která nás odkazují přímo k záměrům samotného mluvčího, kterému se Grice věnuje primárně.⁴⁵ Tyto vnitřní stavy jsou v souvislosti s Griceovou koncepcí znakem racionálního jednání stejně, jako samotná komunikace. Ostatně v jeho koncepci jde intence s komunikací ruku v ruce.

⁴⁰ Grice, *Logic and Conversation*, s. 26-27.

⁴¹ Grice, *Utterer's Meaning and Intentions*, s. 99.

⁴² Grice, *Meaning*, s. 215

⁴³ To, že ptáci v určitých ročních obdobích migrují do jiných krajín, neznamená, že by bylo jejich záměrem přesvědčit nás, že se blíží zima/jaro. Jedná se o instinkt. V takovém chování tedy rozpoznáme příčinu, není v něm však žádná intence.

⁴⁴ Jedná se o upravené Strawsonovo schéma, které uvádí Marvan v kapitole Grice: Intencionální sémantika na s. 104 své knihy *Otázka významu*. Ačkoliv se jedná o zjednodušenou verzi Griceovy problematiky, pro potřeby této práce jej shledávám plně dostačujícím. Griceovo chápání významu mluvčího je na tomto schématu daleko jasněji a přehledněji vysvětleno, než nabízené modifikace téhož jím samým v článku *Utterer's Meaning and Intentions*.

⁴⁵ Viz Grice, *Utterer's Meaning and Intentions*, s. 86-116.

4. ANALÝZA KOMUNIKAČNÍCH MODELŮ UI S POZITIVNÍM PŘIJETÍM

*Rachaelin hlas byl hluboký, ale pevný. Měřidla znovu zaznamenala reakci, ale tentokrát ne tak bouřlivou.*⁴⁶

Kapitola analyzuje takové komunikační situace, ve kterých v rámci kontextu dochází k pozitivnímu přijetí umělé inteligence ze strany člověka, tj. beze strachu z toho, že by chtěl robot člověku ublížit. Dělení probíhá na základě rozhovorů, jež lze označit za ty s intencí (griceovské) a ty bez intence (ne-griceovské).

Za ne-griceovskou komunikaci jsou označeny takové promluvy robotů, v nichž není přítomen žádný záměr. Jedná se tedy o promluvy bez intence, bez rozumu. Jsou-li porušeny nějaké principy z pohledu Griceovy koncepce jazyka, je to na základě chyby nebo nedokonalosti vloženého programu do dané umělé inteligence.

Griceovská komunikace je naopak taková komunikace, kterou lze označit za rozumovou. V rozhovorech, v nichž robot vystupuje jako mluvčí, je možné odhalit záměr, který posluchač dokáže správně rozpoznat, což je situace, za které se konverzační implikatura z pohledu Grice stává úspěšnou.

4.1. NE-GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE

Ve výkladu Griceovy koncepce jazyka jsme si řekli, že mluvení Grice vnímá jako případ racionálního chování, což je zároveň zřejmě důvodem, proč do pozice mluvčího umísťuje člověka. V uvedených příkladech se objevuje umělá inteligence jak v pozici posluchače, tak i

⁴⁶ Dick, Sní androidi o elektronických ovečkách, s. 53.

onoho mluvčího. Tato podkapitola ukazuje příklady, v nichž nějaké gesto ještě nutně neznamená promluvu provázenou intencí.

To, že roboti komunikují, je posluchačem vyhodnoceno jen jako výsledek určitého programu, jenž komunikaci jako takovou dovoluje. Následné porušování principu kooperace je následkem nedokonalosti onoho softwaru. Aplikace Griceovy koncepce zde probíhá výhradně ve smyslu sledování porušování principu kooperace, zejména ve smyslu nerespektování jednotlivých maxim.

Příklad č. 1 – otrocký komplex

Robot pomalu otočil svou monstrózní hlavu a upřeně se na Powella zadíval. Pak se odněkud z jeho útrobu ozvalo zasípění a robot hlasem připomínajícím první gramofony zachrčel: “Ano, ó pane!”

Powell se na Donovana kysele zašklebil: “Slyšels to? Tihle jsou ještě z časů prvních mluvících robotů, kdy to vypadalo, že používání robotů bude na Zemi zakázáno. Výrobci se tomu bránili, a proto do robotů zabudovali zdravý otrocký komplex.”⁴⁷

Zkusme si nejprve ukázkou analyzovat skrze schéma významu mluvčího:

Mluvčí ,robot‘ svou promluvou ,ano, ó pane‘ míní, že ,chce projevit pokoru‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,člověka‘ přesvědčení, že ,chce projevit pokoru‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,člověk‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,člověka‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,chce projevit pokoru‘.

⁴⁷ Asimov, Hra na honěnou, s. 43.

Slovní spojení *Ano, ó pane* má v posluchači vyvolat přesvědčení, že robotovým záměrem je projevit pokoru k člověku. Takové přesvědčení je ale jen iluzí stvořenou výrobcí daného produktu. Jednotky, se kterými jsou v povídce muži nuceni pracovat, nemají žádným ze svých tvrzení něco na mysli. Jsou sice schopni i složitějších promluv, nicméně ty fungují jako papouškování manuálu ve větách typu: „*Promiňte mi, ó pane, ale to nemohu. Nejdříve musíte nasednout.*“⁴⁸ Ty opět jen vyvolávají falešné přesvědčení, že robot má záměr sdělit, že nemůže, bez toho aniž by na něm člověk seděl, kamkoliv sám cestovat. Nicméně se jedná pouze o zabudovaný program, jež jsou schopni roboti sami artikulovat namísto toho, aby člověk složitě hledal v psaném manuálu, proč za ním robot např. sám nejde. Celá tato procedura, jež sice vykazuje znaky komunikace, nikoliv však té, o které píše Grice, slouží jen k ulehčení a zrychlení práce s roboty jako takovými.

Z uvedeného vyplývá, že využívat schéma k analýze komunikace, jíž jsme označili za ne-griceovskou postrádá smysl, protože roboti v tomto typu hovoru zkrátka nic nemíní. Jsou to naše (lidské) představy o záměrech, které nám jsou skrze tento druh promluv sdělovány, a jež promítáme do robotových promluv. Proto neshledávám dále užitečným podrobovat ne-griceovský typ komunikace analýze skrze ono schéma a zaměřím se zde čistě na porušování principu kooperace a důvodu, který k tomu vede.

Příklad č. 2 - Rychlík

“To stačí, Rychlíku,” křičel Powell. “Pojď sem, hochu.”

*Načež v Powellových sluchátkách poprvé zazněl Rychlíkův kovový hlas: “Miláčku, pojď si hrát. Ty chytíš mě a já chytím tebe a žádná láska náš nůž rozdělít nedovede. Protože já jsem tvá malá Koptetinka. Hoplá!” Rychlík se otočil na podpatku a pustil se směrem, odkud přiběhl.*⁴⁹

V uvedeném příkladu je zřejmé, čeho chce Powell dosáhnout, oslovuje-li Rychlíka. Ten však jeho příkazu nijak nedbá a svým chováním porušuje celý princip kooperace. Jeho

⁴⁸ Asimov, *Hra na honěnou*, s. 43-44.

⁴⁹ Tamtéž, s. 49.

konverzační příspěvek rozhodně není vytvořen v souladu s komunikační situací. Přesto svým nejasným chováním *chce* něco sdělit.

Je evidentní, že Rychlík vysílá signál, jímž dává najevo, že je s ním něco v nepořádku. Tuhle část sdělení jsou schopni Powell a Donovan rozpoznat. Důvod, jenž vede Rychlíka k jeho nejasnému chování, je snaha neporušit třetí zákon robotiky: *Robot musí chránit sám sebe před zničením, kromě případů, kdy tato ochrana je v rozporu s prvním nebo druhým zákonem.* Robot se totiž zmítá mezi příkazem, který dostal od Donovena a nebezpečím, které mu hrozí při plnění úkolu. Potenciálně by měl mít druhý zákon (uposlechnout příkaz člověka) vyšší prioritu než třetí, a tak by se měl Rychlík do nebezpečí vrhnout. Nicméně jedná se o model RCHK, u něhož je třetí zákon posílen.

Podle Griceovské logiky se Rychlík zachoval při nejmenším ne-rozumně, když se rozhodl nereagovat podle principu kooperace. Na druhou stranu se Rychlík v první komunikační situaci⁵⁰ ocitá v roli posluchače, nikoliv mluvčího, a o posluchačových intencích se Grice nikdy přímo nezmiňuje. Ty předpokládá zejména u mluvčího. Ačkoliv můžeme říci, že Powell ze své pozice mluvčího neučinil žádnou chybu, teoreticky se ani Rychlík žádné nedopustil. Mohli bychom říci, že jen Rychlík nerozpoznal záměr mluvčího, avšak v tomto východisku cítíme určité napětí a nepřesnost.

Důvodem, proč aplikace Griceovy teorie v tomto případě působí křečovitě je, že se vlastně nejedná o komunikaci. Tedy ono se beze sporu jedná o druh komunikace, nikoliv však o takovou, o jaké mluví Grice. Její způsob nemá nic společného s komunikací rozumovou, není totiž úmyslná. Sám od sebe Rychlík tímto chováním, tj. pronesením rýmů a následným úprkem, nic nemíní. Jde jen o *chybu* programu, kterou lze snadno napravit tím, že Donovan vydá Rychlíkovi dostatečně důrazný příkaz k návratu, čímž se posílí druhý zákon robotiky a zmírní se tak dopad třetího zákona. Jakákoliv možná známka po robotově rozumovosti je tím pádem definitivně pryč.

⁵⁰ První komunikační situací je zde myšlen Powellův příkaz *pojď sem*.

Příklad č. 3 - Dave

Pozoroval roboty na obrazovce. Bronzové odlesky jejich plavých pohybů se odrážely od stínů skal bezvzdušného asteroidu. Roboti právě pochodovali v řadě a jejich slabě světélkující postavy ozařovaly nerovné stěny důlní chodby, která za nimi tiše mizela v dáli, a vrhaly na ni nepravdělné rozechvěné stíny. Pochodovali stejným krokem, všech sedm, s Davem v čele. Se strašidelnou přesností se všichni současně otáčeli dozadu i do stran; měnili svá seskupení s nadpřirozenou ladností tanečníků Lunárního baletu.⁵¹

Dave je robot vybavený pozitronickým rozhraním⁵², díky čemuž může s dalšími šesti roboty komunikovat telepaticky. Tito roboti nesou označení „prsty“, protože jsou Daveovou součástí stejně, jako jsou lidské prsty součástí člověka. Ve chvílích, kdy je na roboty člověkem dohlíženo, pracují bezchybně. Naopak ve chvílích, kdy je lidská intervence v nedohlednu, nejsou schopni dostát svým úkolům.

Powell s Donovanem se tedy rozhodnout sledovat roboty na dálku. Oplátkou jim je podivný koordinovaný pohyb, který nijak nesouvisí s prací, jež mají vykonávat (těžít rudu). Daveovo chování je nelogické a nesrozumitelné. Zatímco Donovan si Daveovo chování zprvu vykládá jako vzpouru,⁵³ Powell se k problému snaží postavit ve smyslu informací, které o robotech má. Postupem času sám Donovan přijde na to, co způsobuje robotovo podivné chování a podaří se jim společně problém odstranit.

Dave sice svým gestem (pochybnými koordinovanými pohyby) vysílá nějakou informaci, nejedná se však o úmysl. Není zde tedy žádný chtěný záměr, který by měl být rozpoznáván. Dave těmito gesty nechce nic úmyslně sdělit. Naopak. Svě jednání si vlastně ani nepamatuje a ani ostatní „prsty“ nedokáží říct, co se v takových chvílích dělo. Jeho chování je chybou v programu, jež se objevuje ve chvílích nebezpečí. Dave je totiž v takových situacích nucen vyslat šestinásobný povel, což je pro jeho obvody velmi náročné. Jako vedlejší efekt vykazuje vlastně druh poruchy, která se projevuje tím, že nevytěží žádnou rudu a chová se podivně.

⁵¹ Asimov: Chyt' toho králíka, s. 92.

⁵² Asimovi roboti jsou vybaveni tzv. pozitronickými mozky, v nichž se odehrává veškerá ta *magie* spojená s jejich chováním. Pozitronické rozhraní je pak něčím, co dovoluje Daveovi navázat kontakt s ostatními roboty pomocí myšlenky.

⁵³ Situaci je věnován prostor v podkapitole 5.1. této práce.

Proto se, stejně jako v předchozích případech, jedná o komunikaci ne-griceovského typu, není za ní zkrátka žádná intence

Příklad č. 4 - Herbie

*“Co bych z toho měl? Chci vám jen pomoci. Kdybyste věděla, co si o vás Milton Ashe myslí....”
Robot se odmlčel.*

Psycholožka zvedla hlavu. “Co?”

“Miluje vás,” pronesl robot tiše.

(...)

Psycholožka se zamyslela a pak náhle vzhledla. “Před půl rokem ho tu navštívila jakási dívka. Řekla bych, že byla hezká - blondýnka s útlou postavou. A samozřejmě sotva uměla sečíst dvě a dvě. Strávil s ní celý den a předuležitě jí vysvětloval, z čeho všeho se vyrábí robot.” Do pohledu se jí vrátil chlad. “Stejně mu nerozuměla. Kdo to byl?”

“Znám osobu, o které mluvíte,” odpověděl Herbie bez zaváhání. “Je to jeho sestřenicí a mohu vás ujistit, že mezi nimi nic není.”⁵⁴

Když robot psycholožce odpovídá, že dotyčná blondýnka je sestřenicí, Susan reaguje následovně: *“To je zvláštní, co? Přesně tohle jsem si celou tu dobu namlouvala, i když jsem tomu samozřejmě nevěřila. Ale ty jsi mi to teď potvrdil.”⁵⁵* Svou odpovědí dává najevo, že přijala Herbieho záměr přesvědčit ji, že dotyčná je jen sestřenicí.

Na rozdíl od předchozích příkladů Herbie respektuje princip kooperace. Prvoplánově se ani v uvedené situaci nevykytuje jako posluchač, nýbrž jako mluvčí. Zdá se, že robot zamýšlí svou promluvou vyvolat v Susan Calvinové přesvědčení, že *něco* ví. Záměrně nevysloví vše, aby tento dojem posílil. Že se jeho záměr stal úspěšným, potvrzuje otázka od robopsycholožky. Oba se v rozhovoru řídí maximou relace a udržují stále stejné téma i o pár řádek dál. Své příspěvky tvoří robot vždy v souladu s principem kooperace. Vypadá to, že robot neporušuje jedinou maximu a máme před sebou druh komunikace, který by Grice vyhodnotil jako úspěšný.

⁵⁴ Asimov, Lhář!, s. 115.

⁵⁵ Tamtéž, s. 116.

“Upřímně řečeno,” Ashe si přisunul židli blíž a ztlumil hlas, “ten dům není jen pro mě. Budu se ženit.”

(...)

“Ženit? Vy se budete...”

“Proč ne? Vždyť už mám pomalu na čase, ne? Vzpomínáte si na tu dívku, která mě tu vloni v létě navštívila? Tak to je ona.”⁵⁶

Z uvedeného hovoru je zřejmé, že na první pohled jasná, logická a systematická konverzace mění svou definici - byla totiž ze strany Herbieho porušena maxima kvality: *Snaž se, aby tvůj příspěvek byl pravdivý.* Konkrétně porušil doplňující zásadu: *Neříkej to, o čem jsi přesvědčen, že je nepravdivé.* Je zjevné, že porušení této maximy je těžko odhalitelné. Obtížnost toho poznat, zda dotyčný lže, je dána předpokladem, že oba účastníci hovoru do něj vstupují se stejným množstvím informací. Susan nemá o citech Ashe nejmenší tušení, domnívá se však, že Herbie, jakožto telepatický robot, by mít mohl. Ostatně ví o jejich tajemstvích právě díky své schopnosti. V hovoru se robopsycholočka drží předpokladu, že robot dodržuje principy komunikace a mluví pravdu. Jeho lež odhaluje až ve chvíli, kdy vede výše uvedený rozhovor s Ashem. V tomto případě se porušení maximy kvality jeví jako nejobtížněji odhalitelné, protože to, zda byla porušena, se vlastně dovídáme až se zpožděním.

Důsledkem porušení maximy kvality je, že Herbie svým tvrzením dovede Susan k mylnému přesvědčení. Právě tato skutečnost vede k úskalím, která budou popsána v pozdější kapitole.

Co ale vede robota ke lži? Herbie, jakožto telepatický robot ví, že pravda by Susan ublížila. Nikoliv fyzicky, nýbrž emocionálně. Porušil by tak první zákon robotiky - *Robot nesmí ublížit člověku nebo svou nečinností dopustit, aby člověku bylo ublíženo.* I v tomto případě tedy mluvíme o chybě v programu. Asimovy zákony robotiky jsou Griceovým principům komunikace nadřazené. Robot se necítí vinen ani hloupě, dokud jsou lidé kolem šťastní, resp. necítí se ublíženi. Robotovo chování zde tedy není řízeno rozumově v Griceově slova smyslu, nýbrž jen předem definovaným programem.

⁵⁶ Asimov, Lhář!, s. 122-123.

Příklad č. 5 - Nestor

“Měl jsem s ním trochu potíže. Rozbil ten den Kimballovu trubici a já přišel o výsledek pětidenní práce; celý můj program byl pozadu za plánem; už asi čtrnáct dnů jsem nedostal žádnou poštu z domova. A on si za mnou přijde a chce, abych zopakoval experiment, se kterým jsem skončil už před měsícem. Vždycky mě s touhle věcí otravoval a mě už to unavovalo. Řekl jsem mu, aby šel pryč - a od té doby jsem ho neviděl.”

“Řekl jste mu, aby šel pryč?” zeptala se doktorka Calvinová ostře. “Přesně těmihle slovy? Řekl jste: ‘Jdi pryč’? Vzpomeňte si, co přesně jste mu řekl.”

Black zřetelně sváděl vnitřní boj. Na okamžik složil hlavu do širokých dlaní, potom pronesl vzdorovitě: “Řekl jsem: ‘Koukej se ztratit!’”⁵⁷

A jak si robot poradí s takovou větou? Ztratí se, a to doslova mezi dalšími šedesáti dvěma na chlup stejnými roboty. Svým způsobem se z Griceova pohledu robot zachoval správně, když se rozhodl, že se „ztratí“. Vlastně tím dal najevo, že rozpoznal záměr mluvčího. Ten zde porušil maximu způsobu, a to hned dvakrát - vyjádřil se nejasně a použil víceznačný výraz. *“Myslel jsem to jen obrazně.”*⁵⁸ zpytuje zpětně mluvčí Black své svědomí, ale marně. Ovšem robotovo uposlechnutí koresponduje i s druhým zákonem robotiky - *Robot musí uposlechnout příkazů člověka, kromě případů, kdy tyto příkazy jsou v rozporu s prvním zákonem.*

Robot tedy dospěl k přesvědčení, o kterém se mylně domníval, že má mluvčí na mysli. Nicméně jeho ztracení, které vyvolá na stanici poměrně velký rozruch, značí, že se primárně řídil robotickými zákony. To, že jej robopsycholožka později odhalí, vnímá jako selhání a vlastní neschopnost dostat lidskému příkazu. Na druhou stranu jsou všichni roboti několikrát podrobena výslechu, přičemž je zřejmé, že Nestor (hledaný robot) musí nutně lhát, čímž porušuje maximu kvality. Jestli takové chování můžeme vyhodnotit jako úmyslné, je rozebráno v následující kapitole.

⁵⁷ Asimov, Malý ztracený robot, s. 141.

⁵⁸ Tamtéž, s. 142.

Příklad č. 6 - Devlinová

“Nejsme báječní, drahoušku?” zeptala se Devlinová.

“Víc by se mi to líbilo, kdyby se se mnou mohl dívat Teddy.”

“Je to pořád stejný tanec, chlapče, ať je tu Teddy nebo ne.”

“Ale vy mi nerozumíte...”

“Rozumím tomu, že náš tanec je nádherný, i když se nikdo nedívá. Kdysi nás sledovaly stovky opravdových lidí. Tehdy to bylo jiné.”

“Teď je to jiné,” řekl David.⁵⁹

Uvedený příklad je vlastně takovou hezkou ukázkou Griceovy problematiky dovedené do důsledku. Je totiž zřejmé, že nikdo nemluví natolik jasně a zřetelně, aby nedošlo k nedorozumění. Sám si samozřejmě tenhle stav uvědomuje, když např. píše: *“Pod kategorií relace umísťuji jen jedinou maximu, a to ‘Bud’ relevantní.’ I když je tato zásada jasná sama o sobě, její formulace v sobě skrývá řadu problémů, se kterými je nutné se vypořádat: otázky týkající se toho, jaké zde mohou existovat druhy a ohniska relevance; jak se mohou během rozhovoru posouvat; jak je možné, že se téma hovoru oprávněně mění atd.”⁶⁰* A právě s tímto problémem se budeme snažit vypořádat v našem příkladu.

Když se Devlina ptá, zda nejsou báječní, jejím záměrem je vyslat směrem k Davidovi signál *chci slyšet pochvalu*. Když David na tuto její otázku odpoví: *s Teddym by se mi to líbilo víc*, neznamená to jen, že porušuje zmíněnou maximu. Zároveň tím dává najevo, že mu jeho plyšový přítel chybí, čím vkládá do promluvy určitý emocionální aspekt. Z jeho reakce těžko soudit, zda konverzační implikaturu Devliny nerozpoznal, nebo zda se ji rozhodl záměrně ignorovat. Nicméně Devlina bere jeho odpověď doslovně. Nerozpoznala tak správně záměr, který měl svým tvrzením mluvit na mysl, a proto David reaguje slovy: *vy mi nerozumíte*. Ve zbytku hovoru jakoby se oba rozhodli ignorovat intence toho druhého.

⁵⁹ Aldiss, *Superhračky v dalších ročních obdobích*, s. 37.

⁶⁰ “Under the category of Relation I place a single maxim, namely, “Be relevant.” Though the maxim itself is terse, its formulation conceals a number of problems that exercise me a good deal: questions about what different kinds and focuses of relevance there may be, how these shift in the course of talk exchange, how to allow for the fact that subjects of conversation are legitimately changed, and so on.” (Grice, *Logic and Conversation*, s. 27)

Ve své podstatě můžeme celý rozhovor označit jako ne-rozhovor. V debatě je dokola porušována právě ona maxima relace. Téměř každá odpověď nenavazuje na předchozí otázku, tj. není relevantní. Přesto na první pohled situace působí jako standardní rozprava. Jeden vždy něco řekne a druhý odpovídá. Problém je, že roboti nemluví spolu, nýbrž vedle sebe. Devlina totiž mluví vždy ve smyslu k tanci a David vždy ve smyslu k Teddymu.

Ovšem pokud vedle sebe položíme Davidovy a Devlininy odpovědi, je to právě Davidova schopnost nepředstíraného stesku, která do rozhovoru vkládá “něco navíc”. Něco, za čím bychom byli ochotni hledat intence hodné člověka. Jejich rozhovor tak stojí v kontrastu: na jedné straně Devlina, která ačkoliv je nadaná řečí, je schopna se v hovoru točit jen kolem jednoho tématu, a to takového, který tvoří její podstatu. Na druhé straně David, robot pochybující o sobě samém, plný zvláštních pocitů, kterým jiní roboti nerozumí. Jeho příspěvky tedy lze označit za rozumové v Griceově slova smyslu, zatímco Devlininy spadají právě do této podkapitoly. Devlina sice mluví, ale ve skutečnosti za jejími tvrzeními není žádný záměr.

Ostatně to, že Devlinina komunikace je čímsi druhořadým dokládá Aldiss slovy:

David se rozhlédl. Tančící Devlinovi stáli opodál. Netančili. David na ně zavolal pozdrav na rozloučenou. Tančící Devlinovi nehnutě stáli na místě. Loučení do jejich programu nepatřilo. Děkování obecnstvu bylo něco jiného.⁶¹

Je zřejmé, že Davidovo gesto nemají Devlinovi ve svém repertoáru procedur. V našem příkladu to vlastně znamená, že Devlinovi nemají proceduru „loučení“ v sobě nijak naprogramovanou.

Příklad č. 7 – maminka vs. Teddy

„Je David ve svém pokoji Míšo⁶²?“

„David odešel do zahrady, maminko.“

(...)

„Míšo, David ti nakázal, abys mi řekl, že šel do zahrady?“

⁶¹ Aldiss, Superhračky v dalších ročních obdobích, s. 40.

⁶² Jedno z užívaných oslovení pro plyšového medvídka Teddyho. Pro přehlednost v práci užívám pouze označení Teddy nebo medvídek.

(...)

„Ano, maminko.“

„Takže jsi mi lhal.“

„Ano, maminko.“⁶³

Griceova maxima kvality říká: *Snaž se, aby tvůj příspěvek byl pravdivý*. Ten upřesňují další dvě zásady, z nichž podstatná je pro nás v tuto chvíli jen jedna: *Neříkej to, o čem jsi přesvědčen, že je nepravdivé*. Z příkladu je evidentní, že Teddy tuto zásadu porušil, a zdá se, že na rozdíl např. od Herbieho, jenž lhal proto, aby neporušil první zákon robotiky, zcela úmyslně. Teddy se z nějakého důvodu rozhodl lhát. Byl v tom opravdu nějaký úmysl?

Teddy je nepochybně vyspělým robůtkem, přesto stále “vývojově” nižším než David. Stejně tomu bylo u Devlinových. Přesto se Teddy ve chvíli, kdy mamince tvrdí, že je David na zahradě, musel rozhodnout, že „krýt Davida“ je pro něj důležitější, než “popravdě odpovědět mamince”. A právě “krýt Davida” je záměr, který dává nepřímo svou promluvou najevo. Z toho lze soudit, že Teddy svou promluvou opravdu něco míní, tj. má nějaký záměr, který chce sdělit a co víc, maminka tento záměr rozpoznala, a to i přes to, že evidentně porušil jednu z maxim. Zároveň je Teddy stylizován do role vylepšené plyšové hračky, od které tak nějak očekáváme, že bude Davidovým nejlepším přítelem, a tak není překvapením, když pro něj bude větší autoritou sám David než maminka. Pokud bychom uvažovali takto, analýza záměru by mohla vypadat následovně:

Mluvíci ‚Teddy‘ svou promluvou ‚David odešel do zahrady‘ míní, že ‚lžu, abych kryl Davida‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚maminky‘ přesvědčení, že ‚lže, aby kryl Davida‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚maminka‘ rozpoznala jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚maminku‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚lže, aby kryl Davida‘.

⁶³ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 20-21.

Vzhledem k celkovému kontextu příběhu lze k analýze přistupovat z několika hledisek. Buď je Teddy schopen se do určité míry rozhodovat na základě vlastních záměrů a rozhodnutí, resp. si sám vybírá mezi „uposlechnout Davida“, nebo „odpovědět po pravdě mamince“⁶⁴, anebo zda se řídí nějakým blíže nespecifikovaným programem, ve kterém by měl příkaz „uposlechnout Davida“ větší váhu, než „pravdivě odpovědět mamince“, jako tomu obdobně bylo v asimovských příkladech.

Pokud se ovšem rozhoduje na základě vlastních záměrů, máme o Teddym uvažovat jako o neschopném mluvčím s nedokonale fungujícím programem, když nedokázal pokračovat ve své lži, anebo je naopak velmi schopný, když dovedl maminku ke stejnému přesvědčení, jenž měl vlastně na mysli („krýt Davida“)?

Zapeklitost úvahy nad možnou intencí medvídka rozsekává sám Aldiss slovy: *Obvody v medvědím mozku byly příliš jednoduché na podvádění.*⁶⁵ Tato jeho věta určitě znamená, že Teddy není nebezpečný a určitě znamená, že není schopný být natolik prohnáný, aby mohl v lhaní dál pokračovat. Zároveň tak čtenáři ukazuje, že ačkoliv medvídek promlouvá na první pohled rozumově, stále je určován vnořenými programy. Maminka, jako kdyby si byla vědoma existence pravidel, jenž určují princip medvídkových odpovědí, díky čemuž se jí daří odhalit jeho lež v zárodku komunikace.

Příklad č. 8 – Henry vs. robotický sluha

Okamžitě se ocitl uprostřed příjemné iluze zahrad zasazených do věčného léta. Bylo to úžasné, jak obrovské divy dokáže totalogram v omezeném prostoru vytvořit. Za růžemi a wistáriemi stál jejich dům. Klam byl dokonalý: zdálo se, že ho vítá georgiánské sídlo.

“Jak se ti líbí?” zeptal se sluhy.

“Růže někdy trpí černými skvrnami.”

“Tyhle růže jsou zaručeně bez jakýchkoliv nedostatků.”

⁶⁴ Stejně jako to dělá například malé dítě, když rozbije vázu a zhodnotí, že „krýt sebe a lhát“ má vyšší prioritu, než „odpovědět po pravdě“, přičemž není schopno ve své lži dál promyšleně pokračovat, čímž se stává snadno odhalitelná.

⁶⁵ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 20.

“Vždycky se doporučuje pořizovat zboží se zárukou, třebaže stojí o něco více.”

“Děkuji za informaci,” řekl Henry suše. Syntetickým formám života bylo necelých deset let, starým mechanickým androidům méně než šestnáct. Od té doby probíhalo postupné odstraňování chyb v jejich systémech.⁶⁶

Z reakce Henryho Swintona je zřejmé, že když se svého robotického sluhy zeptal *jak se ti líbí*, beze sporu tím mínil estetickou stránku hologramu, nikoliv tu technickou. Svým dotazem však nijak nespécifikoval, co se robotovi má nebo nemá přesně líbit. Porušil tak maximu způsobu, jeho vyjádření totiž nebylo dostatečně jasné. Proto si robot Henryho záměr vyložil jako *jak se ti líbí technické provedení?* Svou odpovědí jen následuje vlastní vyložení si tazatelovi intence a podle maximy vztahu odpovídá tak, jak odpovídá a jak se zřejmě domnívá, že by měl odpovědět. Henry robota neopraví. Neupřesní, co měl na mysli a rozhodne se v rozhovoru pokračovat podle stejné maximy, jako to udělal robot před ním, ačkoliv směrem hovoru potěšen není.

To, že robot nepochopil, na co se Henry ptá, mluví vnímá jen jako zatím stále neodstraněnou chybu v systému robotického sluhy.⁶⁷ Přitom to, že robot *nepochopil*, z Griceova pohledu může také znamenat, že to byl v první řadě Henry, kdo se *špatně* zeptal.

Důvodem, proč je komunikace zařazena do této podkapitoly, je, že Henry (jakožto posluchač) nepředpokládá za sluhovou reakcí nějaké intence a spolu s tím jeho odpověď vyhodnocuje jako špatný nebo nedokonalý program.

⁶⁶ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 23.

⁶⁷ Tamtéž.

4.2. GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE

Jak již bylo několikrát zmíněno, v Griceově teorii komunikace jde především o to, že mluvčí zahajuje komunikaci s nějakým záměrem, který chce posluchači sdělit. Zároveň požaduje, aby posluchač jeho záměr rozpoznal. O úspěšném rozpoznání intencí mluvčího mluvíme tehdy, pokud mluvčí dovede posluchače ke stejnému přesvědčení, jaké má on, jakožto mluvčí na mysli, anebo vykoná-li posluchač konkrétní činnost, jež je mluvčím míněna. A právě takové typy hovorů jsou rozebírány v této podkapitole.

Oproti předchozí podkapitole zde nehraje důležitou roli to, zda byl do robotů implementován nějaký program, na základě kterého jednají. V komunikaci, které se účastní, totiž dokáží adekvátně reagovat. Spolu s tím jsou buď schopni vysílat svá gesta s nějakým záměrem, anebo jsou schopni záměr rozpoznat. Protože v této podkapitole zkoumáme záměr promluvy, probíhá aplikace Griceovy teorie komunikace skrze Strawsonovo schéma, které jsme si uvedli na konci třetí kapitoly této práce.

Příklad č. 9 – Alquist vs. robotický sluha

Zaklepání.

ALQUIST: Dále?

Vejde ROBOTSKÝ SLUHA a zůstane stát u dveří.⁶⁸

Analýza uvedené komunikační situace je následující:

Mluvčí ,robot‘ svou promluvou ,zaklepání‘ míní, že ,chci vejít do místnosti‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,Alquista‘ přesvědčení, že ,chce vejít do místnosti‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,Alquist‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

⁶⁸ Čapek, *R.U.R.*, s. 84.

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Alquista‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k vytvoření přesvědčení, že ‚chce vejít do místnosti‘

Že muž robotův záměr rozpoznal, dává najevo svým vyzváním ke vstupu. Ve chvíli, kdy Alquist vyzve robota ke vstupu do pokoje, očekává, že robot zkrátka a jednoduše vejde. Nikoliv, že zůstane stát za dveřmi, zaklepe znovu, otevře okno atd. Takové jednání by bylo vzhledem k situaci irelevantní a nesplňovalo by princip kooperace. Robot po vzoru principu vchází – Alquistovu implikaturu tedy dokázal rozpoznat.

Ovšem aby byl záměr mluvčího správně rozpoznán, platí, že oba musejí mít dané gesto ve svém repertoáru procedur.⁶⁹ Každé gesto a posléze i slovo, věty, promluvy jako takové jsou určitou procedurou, jež něco znamená. To, co daným gestem nebo větou mluvčí míní, si posluchač odvozuje na základě jejího doslovného významu, znalosti kontextu a obecných předpokladů a principů.⁷⁰ Posluchačova odpověď následně spočívá na jeho znalosti dané procedury. To znamená, že ke správnému rozpoznání intence mluvčího je tedy zapotřebí, aby posluchačův repertoár obsahoval stejné procedury.⁷¹ Upřesněme jen, že procedury by měly mít u posluchače i mluvčího stejný význam, což se v našem příkladu děje.

Komunikace probíhá v souladu s dodržováním maxim a je v ní patrný záměr ze strany robota, o kterého nám jde v této ukázce především. Komunikační událost dále v posluchači nezpůsobuje žádné pocity úzkosti či jiné negativní emoce.

Příklad č. 10 – Rachael Rosenová

Když přistál s policejním vznášedlem na střeše budovy Rosenovy společnosti v Seattlu, shledal, že na něj čeká mladá žena, černovlasá a štíhlá, na očích nové mohutné protiprachové brýle, přišla k jeho autu, ruce zabořené hluboko do kapes dlouhého kabátu se světlým proužkem. Její drobný, ostře řezaný obličej vypadal znechuceně a zachmuřeně.

„Co se děje?“ řekl Rick, když vystoupil ze zaparkovaného vozu.

⁶⁹ V originále Grice píše o předpokladu, že každý má ve svém repertoáru určité procedury - “having a certain procedure in one’s repertoire” (Utterer’s Meaning, Sentence-Meaning and Word-Meaning, s. 126.)

⁷⁰ Marvan, *Otázka významu*, s. 113.

⁷¹ Grice, *Meaning, Sentence-Meaning and Word-Meaning*, 126-127.

*Dívka ucedila koutkem úst: „Mně nic. Jenom způsob, jakým jste nám volali. Ale na tom nesejde.“
Náhle mu podala ruku; reflexivně ji přijal. „Jsem Rachael Rosenová. Vy jste asi pan Deckard.“⁷²*

Rachael Rosenová je humanoidní androidka. Ve své době nejvyspělejší humanoidním androidem vůbec. Rick Deckard, lovec androidů, v tuto chvíli nemá nejmenší podezření ohledně původu své průvodkyně. Rachaeliným záměrem je vyjádření nelibosti z Rickovy návštěvy. K tomu využívá neverbální komunikaci. Sekvencí mimických gest dává najevo své *znechucení* a *zachmuření*. Když se Rick ptá *co se děje*, dává tím Rachael najevo, že si všiml její nelibosti, tj. že rozpoznal její záměr dát mu onu nelibost najevo.

Podobně lze smýšlet i o jejím podání ruky. Podívejme se na analýzu uvedeného gesta:

Mluvčí 'Rachael' svou promluvou ‚podání ruky‘ míní, že ‚chci se představit‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Ricka‘ přesvědčení, že ‚se chce představit‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Rick‘ rozpoznal její záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Ricka‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚se chce představit‘.

Rick její ruku přijímá, čímž potvrzuje, že tento záměr rozpoznal. Podle čeho ale Rick soudí, že po jejím podání ruky bude následovat standardní představení a nikoliv například pěstí, když mu těsně před tím dala najevo svou nespokojenost s jeho návštěvou? A podle čeho naopak soudí Rachael, že na její gesto „podání ruky“ bude Rick reagovat podáním té své?

Právě díky vzájemné znalosti těchto prováděných procedur. Správné rozpoznání uvedeného konverzační implikatury závisí na posluchačově znalosti procedury, jež mluvčí právě provedl (podání ruky). Když Rachael k Rickovi natahuje svou ruku, předpokládá, že Rick je s tímto konvenčním seznamovacím gestem obeznámen, a že existuje v jeho repertoáru gest stejně, jako existuje v repertoáru gest Rachaeliných. Že Rick toto gesto ve svém repertoáru má, dokazuje zase tím, že Rachael na oplátku nabídne ruku svou. Stejným způsobem Rachael uvažuje, když pomocí

⁷² Dick, P.K.: *Blade Runner 1: Sní androidi o elektronických ovčákách?*, s. 44.

svých mimických svalů poukazuje na svou nelibost. Teprve za předpokladu, že oba dva - mluvčí i posluchač - mají ve svém repertoáru tyto procedury s tímto významem, může být konverzační implikatura správně rozpoznána.

Příklad č. 11 – David a Teddy

„Teddy, nemůžu přijít na to, co mám napsat!“

Medvídek sešplhal z postele, toporně došel k chlapci a přidržel se ho za nohu. David ho zdvihl a posadil na stůl.⁷³

V uvedené komunikační události vystupují dvě umělé inteligence - humanoidní robot David a robotický plyšový medvídek Teddy. Jejich komunikace se, stejně jako v přechozím příkladu, skládá z na sebe navazujících segmentů. Nejprve David jako mluvčí promlouvá ke svému plyšovému příteli:

Mluvčí ‚David‘ svou promluvou ‚Nemůžu přijít na to, co mám napsat.‘ míní, že ‚potřebuji poradit‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Teddyho‘ přesvědčení, že ‚potřebuje poradit‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Teddy‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Teddyho‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚potřebuje poradit‘.

Svou promluvou tedy nepřímou žádá medvídko o pomoc. Nepřímou proto, že nepoužívá klasickou otázku typu: *Můžeš mi poradit, co napsat?*, nýbrž imperativ *Nemůžu přijít na to, co napsat!* Jedná se tedy o ukázkový příklad, v němž dochází k rozpojení doslovného významu a sdělovaného obsahu, tedy konverzační implikaturu. Ta v našem případě zároveň předpokládá, že Teddyho repertoár je dostatečně bohatý na to, aby dokázal rozpoznat, co David svou promluvou říká, a co jí naopak ve skutečnosti míní.

⁷³ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 19.

Teddy reaguje tím, že dojde k chlapci a přidrží se ho za nohu. Analýza jeho konverzační implikatury je následující:

Mluvčí ,Teddy‘ svou promluvou ,přidržen za nohu‘ miní, ,zvedni mě‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,přidržení za nohu‘ vyvolat u adresáta ,Davida‘ přesvědčení, že ,chce zvednout‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,David‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,Davida‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,chce zvednout‘.

Zvednout chce medvídek proto, aby se mohl podívat, co David zatím vytvořil. David medvídku zvedá a posadí jej na stůl. Tímto gestem dává chlapec najevo, že pochopil medvídkův úmysl. Po té, co jej David zvedne, pokračuje medvídek v načatém hovoru a v souladu s maximou kvality se ptá: „*Co jsi zatím napsal?*“ Zbytek hovoru se ubírá směrem, ve kterém se společně snaží vyřešit, co má chlapec mamince napsat, aby jí David udělal radost.

Příklad č. 12 – Luba Luftová

„Díváte se v televizi na starý film, ještě předválečný. Ukazuje večírek v plném proudu; jako první chod -“ přeskočil první část otázky, „- se podává vařený pes s rýží.“

„Nikdo by nezabil a nesnědl psa,“ řekla Luba Luftová. „Stojí celé jmění. Ale řekla bych, že by to byla jenom imitace: umělý pes. Správně? Ale ty se vyrábějí z drátů a motorů; nedají se jíst.“

„Před válkou,“ zavrčel.

„Před válkou jsem ještě nebyla na světě.“

„Ale staré filmy jste už v televizi viděla.“

„Byl ten film natočený na Filipínách?“

„Proč?“

„Protože,“ řekla Luba Luftová, „vaření psi s rýží se jedli na Filipínách! Vzpomínám si, že jsem o tom četla.“

„Ale jak na to reagujete,“ řekl. „Chci vaši společenskou, citovou a morální reakci.“

„Na ten film?“ Přemítala. „Vypnula bych to a dívala bych se na Kámoše Bustera,“

„Proč byste to vypnula?“

„No,“ řekla rozpáleně, „kdo by se ksakru chtěl dívat na starý film z Filipín? Co se kdy stalo na Filipínách kromě Bataanského pochodu smrti, a na to byste se chtěl dívat?“ Rozhořčeně na něj hleděla. Ručičky na měřidlech se rozkmitaly všemi směry.⁷⁴

V této komunikační situaci je důležité si uvědomit zejména její cíl. Tím je zjistit, zda Luba Luftová je, či není android. Schématická analýza tedy bude probíhat skrze rozpoznání tohoto společného cíle:

Mluvčí ‚Rick‘ svým gestem ‚připojit na Voigt-Kampffův test‘ míní, ‚chci zjistit, zda je Luba android‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚gesta‘ vyvolat u adresáta ‚Luby‘ přesvědčení, že ‚chce zjistit, zda je Luba android‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Luba‘ rozpoznala jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Lubu‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚chce zjistit, zda je android‘.

Na tento záměr (cíle celé komunikační situace) Luba přistupuje ve chvíli, kdy se nechá k přístroji připojit. Kdy jindy by nabírala Griceova teorie více vážnosti než nyní? Zajisté můžeme říci, že už jen na jeho hrubý princip kooperace je zde kladen větší důraz než v kterékoliv jiné situaci. Přesto jej Luba Luftová porušuje.

Jediné zásady, u kterých můžeme předpokládat, že nebyly z její strany porušeny, jsou maximy kvality. Tak například hned svou první odpovědí Luba evidentně nerespektuje žádnou z maxim kvantity. Zbytečně polemizuje nad tím, kterého psa by mohli ve filmu asi tak jíst. Stejně zásady porušuje znovu, ačkoliv Deckard upřesňuje, že se ptá na dobu před válkou. Její odpověď, že před válkou ještě nebyla na světě, vlastně vůbec neodpovídá cíli ani směru konverzace. Zde

⁷⁴ Dick, *Blade Runner 1: Sní androidi o elektronických ovčákách?*, s. 105-106.

odpovídá dokonce na něco, na co se jí nikdo neptá. Zbytečně informativním činí i svůj příspěvek na Deckardovu otázku, proč by vypnula televizi. S uvedeným se pojí i porušení maxim způsobu, poněvadž se její odpovědi jeví jako chaotické a poněkud rozvláčné. Ruku v ruce s tím jde zajisté i maxima relevance - ani jednu odpověď nelze označit za relevantní směrem k účelu konverzace.

Rozhovor pokračuje podobným způsobem a Luba v něm mimo jiné využívá toho, že jako cizinka příliš neovládá anglickou slovní zásobu. Díky jejímu sémantickému mlžení, není následně možné získat v testu dostatečně vypovídající výsledek, a tak Rick nemá žádný přiměřený důkaz, zda se jedná či nejedná o androida. Luba Luftová ovšem androidem je. Její zdánlivě nejasné reakce jsou spíše promyšlenou taktikou, jak se testu vyhnout, než chybným programem.

Příklad č. 13 – maminka a Teddy

„Proč se nemůžeme domluvit?“

„Protože David je nahoře.“

Medvídkova odpověď jí vyrazila dech. Proč ztrácí čas s povídáním s tímhle strojem?⁷⁵

Analýza rozhovoru skrze schéma bude vypadat následovně:

Mluvčí ‚Monika‘ svou promluvou ‚Proč se nemůžeme domluvit?‘ míní, že ‚chci vědět, proč se mnou David nemluví‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Teddyho‘ vyvolat přesvědčení, že ‚chce vědět, proč s ní David nemluví‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Teddy‘ rozpoznal její záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Teddyho‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚chce vědět, proč s ní David nemluví‘.

⁷⁵ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 21.

Když medvídek na tento její záměr reaguje odpovědí *protože je David nahoře*, znamená to, že nerozpoznal Moničin záměr? Ne tak úplně. David přeci nemůže s maminkou mluvit, když je v jiném patře, než ona. Z její reakce je ovšem zřejmé, že tohle není odpověď, kterou chtěla slyšet. Je evidentní, že za jejím záměrem je emocionální aspekt, který medvídek nepředpokládá. Neodpoví jí například dobře míněnou radou, nýbrž faktem. Bere totiž její promluvu doslovně. Teddy zřejmě ve svém repertoáru procedur nemá žádnou, která by byla s to mu napovědět, jaká reakce se v dané situaci očekává. Ačkoliv medvídek v podstatě reaguje správně, konverzační implikaturu rozpoznal špatně.

Příklad č. 14 - David

Péče o Davida se ujal opotřebovaný posluhovač ze supermarketu. Dělili se o přístřešek z vyhořelé mrazící jednotky.

„Se mnou ti bude dobře, dokud se ti nespálí tranzistory,“ řekl posluhovač.

„Jsi moc hodný. Jenom bych si přál, abych tu měl Teddyho,“ povzdechl si David.

„Co bylo na Teddym tak zvláštního?“

„Hrávali jsme si spolu, Teddy a já.“

„Byl to člověk?“

„Byl jako já.“

„Jenom stroj, co? Tak to na něj radši zapomeň.“⁷⁶

Rozhovor působí plynule, jasně a srozumitelně. Jediná nejasnost, která zde vyplývá, je Davidova odpověď na otázku, zda byl Teddy člověk. Než se pustíme do rozboru této komunikační události, je záhodno zabrousit do pointy Davidova příběhu. Ostatně k tomu, abychom správně rozpoznali konverzační implikaturu je podle Grice mimo jiné důležité znát i kontext promluvy.⁷⁷ Aldissova povídka *Superhračky vydrží celé léto* nese silnou filozofickou myšlenku. Ačkoliv je David z našeho pohledu čistě umělá bytost. On sám se nedokáže zařadit.

⁷⁶ Aldiss, *Superhračky v dalších ročních obdobích*, s. 35.

⁷⁷ Grice, *Logic and Conversation*, s. 31.

Přemýšlí o své podstatě a nerozumí si. Svého věrného přítele se například ptá: *“Teddy, víš, na co myslím? Jak poznat opravdové věci od těch, které nejsou opravdové?”*⁷⁸ Tyto dvě věty se mi jeví jako nejpodstatnější z celého Aldissova díla a jsou obzvláště významné proto, abychom pochopili, proč David na robotovu otázku odpovídá tak, jak odpovídá:

Mluví ,David‘ svou promluvou ‘Byl jako já.’ míní, že ,Nevím, kam se zařadit.‘ právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,robotického posluhovače‘ přesvědčení, že ,neví, kam se zařadit‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,robotický sluha‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,robotického sluhu‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,neví kam se zařadit‘.

Na první pohled se může Davidova odpověď jevit jako nerelevantní. Problém je, že David sám sebe nevidí jako cosi umělého, zároveň ovšem tuší, že mezi ním a člověkem je nějaký rozdíl, a že Teddy je zhruba stejný, jako on sám, ale za robota by ani sebe, ani medvídka neoznačil (proto v analýze záměr „nevím kam se zařadit“). Když se robotický posluhovač táže, zda byl Teddy jen stroj, dává tím vlastně najevo, že nerozpoznal Davidův záměr poukázat na pochyby, které o sobě chlapec má.

Příklad č. 15 - Andrew

“(…) Moje pozitronické spoje mi bez citelných změn vydržely skoro dvě století a mohly by vydržet ještě další dvě stovky let. Není tohle ta základní bariéra? Lidé dokážou snášet nesmrtelného robota, protože je jim jedno, jak dlouho vydrží stroj. Nemohou ale tolerovat nesmrtelného člověka, protože svou smrtelnost snášejí jen proto, že platí všeobecně. A z toho důvodu mě nemohou prohlásit za člověka.”

“Co mi tím chceš naznačit, Andrewe?” zeptala se Li-sing.

⁷⁸ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 19.

“Problém jsem odstranil. Před desítkami let mi pozitronický mozek připojili k organickým nervům. Teď jedna poslední operace upravila toto spojení tak, aby mi z mozkových spojů pomalu - velmi pomalu - vyprchával potenciál.”

Na okamžik se Li-sing na tváři poseté jemnými vráskami neobjevil žádný výraz. “Má to znamenat, že jste si zařídil pomalé umírání, Andrewe? To jste nemohl. Porušil byste třetí zákon.”

“Ne,” řekl Andrew. “Volil jsem mezi smrtí těla a smrtí cílů a tužeb. Kdybych tělo nechal žít za cenu větší smrti, porušil bych třetí zákon.”⁷⁹

Už v dřívějších ukázkách z Asimovy tvorby jsme si ukázaly, jak významnou roli jeho robotické zákony hrají. Stojí v podstatě za každým robotovým chováním, to atypické nevyjímaje. Prostřednictvím právě toho atypického chování posléze vychází najevo, jakých interpretací mohou zákony nabrat (příklad č. 4 - Herbie), anebo co může do důsledku znamenat např. posílení jednoho zákona nad druhý (příklad č. 2 - Rychlík).

Andrew je robot, jenž pochází ze standardní výroby. Jeho úkolem je vykonávat službu komorníka, číšníka a služebné. Přesto je jiný než ostatní stroje vyrobené ke stejným účelům. Je tvůrčí, kreativní, zvědavý a podobně jako David si ani on nikdy nepřipadal jako robot. Ostatně že má problém s tím, že jej lidé stále vnímají jako stroj:

Mluvčí ,Andrew‘ svou promluvou ,dokud budu nesmrtelný, lidé mě budou stále vnímat jako stroj‘ míní, že ,potřebuje smrtelné tělo‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,Li-Sing‘ přesvědčení, že ,potřebuje smrtelné tělo‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,Li-sing‘ rozpoznala jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,Li-sing‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,potřebuje smrtelné tělo‘.

Promluva je v analýze sice zjednodušená, nicméně záměr celého Andrewa tvrzení je vesměs takové, které je v rozboru uvedeno. Li-sing si z počátku pravděpodobně není jistá, kam Andrew míří. Ten jí následně osvětluje, že problém vlastní nesmrtelnosti vyřešil tím, že

⁷⁹ Asimov, Dvěstěletý člověk, s. 142.

podstoupil řadu operací, které jej učiní smrtelným. Li-sing na jeho zprávu reaguje sdělením *ale to byste porušil třetí zákon, jenž zní : Robot musí chránit sám sebe před zničením, kromě případů, kdy tato ochrana je v rozporu s prvním zákonem.* Nejzajímavější částí celé rozpravy se tedy týká právě poslední části:

Mluvčí ,Andrew' svou promluvou ,kdybych tělo nechal žít za cenu větší smrti, porušil bych třetí zákon' míní, že ,má mysl je lidská, zatímco tělo je robotické', právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy' vyvolat u adresáta ,Li-sing' přesvědčení, že ,má mysl je lidská, zatímco tělo je robotické', právě tehdy když:

(Z2) zamýšlí, aby ,Li-sing' rozpoznala jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,Li-sing' důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,má mysl je lidská, zatímco tělo je robotické'.

Co tím vlastně robot říká, když argumentuje ve smyslu neporušení třetího zákona, na který jej Li-sing upozorňuje? Dává tak najevo své přesvědčení, že pokud by nechal své robotické tělo tak, jak bylo, tj. „nesmrtelné“, ublížil by tím té části, kterou považuje za lidskou – své mysl, nebyl by totiž šťastný. V tu chvíli by porušoval třetí zákon, neboť by svou nečinností dopustil, aby bylo ublíženo *člověku*. Aby tomu tedy zabránil, je nutné pozměnit onu robotickou část – své tělo. V podstatě se mu daří oddělit *ducha* od těla, *nehmotné* od *hmotného*.

Když jej následně Li-sing bere za ruku a říká mu, aby své rozhodnutí změnil, nejenže tím dává najevo, že jeho záměr rozpoznala, ale zároveň tím ukazuje, že porozuměla jeho interpretaci zákonů robotiky. Dokonce se tím i potvrzuje, že plně chápe Andreweho záměr sdělit jí své přesvědčení „cítím se být člověkem“ a také to, že ho přijímá, což znamená, že dospěla ke stejnému přesvědčení, jaké měl Andrew svou promluvou na mysli! Konečně je Andrew na sklonku svého dvě stě letého života prohlášen za nejdéle žijícího člověka, což jen dokazuje, že se robotovi podařilo o svém přesvědčení přesvědčit nejen Li-sing, nýbrž i veškeré lidské pokolení. Základní Griceův předpoklad, který se váže k mluvčímu, a to přesvědčit posluchače, aby dospěli ke stejnému přesvědčení, které má mluvčí na mysli se Andrewovi daří v celosvětovém měřítku.

Příklad č. 16 - Robbie

Robbie počkal, až chytí dech, a pak ji něžně zatahal za pramen vlasů.

„Ty něco chceš?“ zeptala se Glorie s dokonale nechápavým kukučem, který však její obrovskou chůvu vůbec neošálil. Zatahal ji o vlasy o něco silněji.

„Já vím. Ty chceš pohádku.“

Robbie rychle přikývl.

„Kterou?“

Robbie svým prstem naznačil ve vzduchu střevíčky.

Holčička zaprotestovala. „Už zase? Popelku jsem ti přece vyprávěla už nejmiň tisíckrát. Ještě tě to neotrávilo? Je pro malé děti.“

Další střevíčky.

„Tak dobře.“⁸⁰

Robbie je nevokální robot, který očividně nepotřebuje užívat slova, aby se se svou malou svěřenkyní dorozuměl. Když ji tahá za vlasy, má jasný záměr vyvolat v ní přesvědčení, že od ní chce slyšet pohádku. Glorie se v první chvíli rozhodne využít toho, že Robbieho gesto není jednoznačné a na naoko se tváří, že jeho konverzační implikaturu nerozpoznala. Robbie tedy své gesto zesílí (zatahá ji silněji), v tu chvíli jeho lidská kamarádka zareaguje podle principu kooperace a zeptá se ho, kterou z pohádek by rád slyšel. Následně Robbiemu stačí jen načrtnout prstem střevíčky ve vzduchu, aby Glorie poznala, který příběh má Robbie na mysli:

Mluvčí ‚Robbie‘ svou promluvou ‚načtrnutí střevíčků ve vzduchu‘ miní, že ‚chci slyšet pohádku o Popelce‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Glorie‘ přesvědčení, že ‚chce slyšet pohádku o Popelce‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Teddy‘ rozpoznal její záměr (Z1),

⁸⁰ Asimov, Robbie, s. 18-19.

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Glorii‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k vytvoření přesvědčení, že ‚chce slyšet pohádku o Popelce‘.

Tím, že Glorie začne onu pohádku vyprávět, dává najevo, že záměr jeho gesta rozpoznala. Díky tomu, že Robbie její vyprávění nenarušuje žádnými nepřiměřenými projevy, které by evokovaly nějaký druh protestu, můžeme předpokládat, že příběh o Popelce je tím, který měl Robbie doopravdy na mysli. Konverzační implikatura byla v tomto případě zcela bezpečně rozpoznána.

5. ANALÝZA KOMUNIKAČNÍCH MODELŮ UI S NEGATIVNÍM PŘIJETÍM

Nad jejím tělem řekl: „Jsem člověk, mami. Mám tě rád a cítím stejný smutek jako jiní lidé, takže musím být člověk...že ano?“⁸¹

Kapitola zohledňuje takové komunikační situace, které v posluchači a ve čtenáři vyvolávají nedůvěru k umělé inteligenci. Podobně jako u předchozí kapitoly i zde jsou rozhovory rozděleny podle toho, zda mluvčího-robota lze ve smyslu Griceovy koncepce označit za nositele intence či nikoliv.

Za „ne-griceovskou komunikací“, tj. komunikaci bez intence, jsou zde označeny takové rozhovory, do kterých posluchač (člověk) primárně vstupuje s falešnými představami o záměru mluvčího (robota). Jedná se o projevy, vyjádření, promluvy, do nichž člověk projektuje záměry s negativními konotacemi, které umělá inteligence ve skutečnosti na mysli nemá. Posluchač si gesta robota, s nímž interaguje, primárně vykládá s nedůvěrou, ačkoliv je chování robota buď chybou programu, anebo dokonce nahodilé.

Komunikace v griceovském slova smyslu pak označuje události, v nichž se umělé inteligenci, jakožto mluvčímu, podaří dovést člověka ke stejnému přesvědčení, jaké má ona sama. Buď mohou tato přesvědčení působit hrozivě sama o sobě, anebo se UI povedlo člověka zmanipulovat k falešným přesvědčením, popř. se jí podařilo donutit člověka pochybovat o sobě samém, a to bez ohledu na to, zda se jedná o program, který dokážeme v jeho chování odhalit, či nikoliv. Takové chování můžeme shledat děsivým samo o sobě.

⁸¹ Aldiss, Superhračky vydrží celé léto, s. 33.

5.1. NE-GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE

Jak již bylo řečeno, některé případy mohou v různých kontextech oscilovat mezi pozitivním a negativním přijetím. Zopakují se nám zde tedy příklady č. 3, 4 a 5, které v předchozí kapitole byly vyhodnoceny jako pozitivní.

Příklad č. 3⁸² - Dave

Z analýzy příkladu v předchozí kapitole víme, že Dave svým gestem nic nemíní. Za jeho chování není žádný nekalý záměr, a proto bylo robotovo chování v předchozím případě vyhodnocené jako pozitivní. Nicméně zjištění závady předcházely situace, které rozhodně nelze označit za pozitivní. Naopak. Na Daveovy taneční kreace totiž Donovan reaguje prohlášením: „*Tohle je vzpoura, Gregu! To jsou pořadová cvičení.*“⁸³

Důvod, proč Donovan reaguje tak, jak reaguje, je předpoklad, že Dave v dané komunikační situaci vystupuje jako mluvčí, který chce něco sdělit. Donovan pravděpodobně ve svém repertoáru procedur má gesto, jež Dave předvádí významově položené jako „pořadové cvičení“. Ale Dave nejenže žádné takové gesto ve svém repertoáru pravděpodobně nemá⁸⁴, on svým gestem ani nic nemíní. Donovan tak dospěl k mylnému přesvědčení, že Dave svým chováním míní, že se chystá se svými „prsty“ ke vzpouře na základě špatného předpokladu, že by svým gestem mohl mít robot něco na mysli. Přitom jde jen o nedokonalost programu.

Příklad č. 4 - Herbie

“Kdybyste věděla, co si o Vás Milton Ashe myslí...” Robot se odmlčel.

⁸² Pozoroval roboty na obrazovce. Bronzové odlesky jejich plavých pohybů se odrážely od stínů skal bezvzdušného asteroidu. Roboti právě pochodovali v řadě a jejich slabě světélkující postavy ozařovaly nerovné stěny důlní chodby, která za nimi tiše mizela v dáli, a vrhaly na ni nepravidelné rozechvěné stíny. Pochodovali stejným krokem, všech sedm, s Davem v čele. Se strašidelnou přesností se všichni současně otáčeli dozadu i do stran; měnili svá seskupení s nadpřirozenou lадností tanečníků Lunárního baletu.

⁸³ Asimov, Chyt' toho králíka!, s. 92.

⁸⁴ Proč by také mít měl? Jedná se o robota, jenž byl sestrojen k těžbě rudy, nikoliv vojenským akcím.

Robopsycholožka zvedla hlavu. "Co?"

"Miluje Vás," pronesl robot tiše.

Doktorka Calvinová celou minutu nepromluvila ani slovo. Jenom upřeně hleděla na robota. "Mýlíš se," řekla potom. "Určitě se mýlíš. Proč by mě miloval?"

"Určitě je to tak. Taková věc se přede mnou neutají."

"Ale já jsem přece...já jsem přece tak..." vykoktala a odmlčela se.

"Nejde jenom po povrchu, obdivuje na lidech především jejich inteligenci. Milton Ashe se rozhodně neožení s nějakou jen pro její načesanou hlavičku a pěkný kukuč."⁸⁵

V již představeném schématu vypadá situace následovně:

Mluvčí 'Herbie' svou promluvou 'Miluje Vás' míní, že 'když tohle řeknu, neporuším první zákon robotiky', právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy' vyvolat u adresáta ,Susan' přesvědčení, že ,když tohle řekne, neporuší první zákon robotiky',

(Z2) zamýšlí, aby ,Susan' rozpoznala jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,Susan' důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,když tohle řekne, neporuší první zákon robotiky'.

K situaci lze přistoupit ze dvou hledisek:

1. Můžeme říci, že Susan špatně rozpoznává záměr, který má Herbie na mysli. Robot se ale nezdá nijak rozrušen tím, že Susan jeho úmysl rozpoznala špatně. Naopak má pocit, že svůj úkol splnil, když z jejích myšlenek vyčte, že je spokojená = neublížená.

2. Herbieho záměrem vlastně není, aby Susan jeho záměr rozpoznala, resp. aby rozpoznala, že porušuje maximu kvality, protože jedině tak může zůstat neublížená. Paradoxně to, co Susan nakonec ubližuje, není odhalení pravdy, nýbrž uvědomění si, že jí Herbie lhal.

⁸⁵ Asimov, Lhář!, s. 115.

Podíváme-li se na učiněné závěry, můžeme si všimnout spojujícího prvku, který ukazuje, že Herbie primárně nechce, aby bylo Susan ublíženo. První a zároveň nejdůležitější zákon robotiky zní: *Robot nesmí ublížit člověku nebo svou nečinností dopustit, aby člověku bylo ublíženo*. Díky své schopnosti číst lidské myšlenky se Herbie začne potýkat s problémem, se kterým se jiní roboti střetávat nemusejí – s ublížením emocionálním. Pokud by Herbie mlčel nebo nijak nereagoval na přání, jež může vyčíst v Susanině hlavě, jednalo by se o onu nečinnost, jež by vedla k jejímu ublížení.⁸⁶ Zřejmě právě proto si robot vytvořil zálibu v literatuře, která mu pomáhá pochopit vnitřní pochody člověka.⁸⁷

Když tedy Herbie porušuje maximu kvality, tedy říká věci, o kterých ví, že nejsou pravda. Nedělá to proto, že by jeho záměrem bylo Susan oklamat. Dělá to, proto, že je tak zkrátka naprogramován.⁸⁸ Důvody, díky nimž se mu daří Susan přesvědčit, jsou dva. První je tvořen jejím předpokladem, že se robot v hovoru s ní bude řídit principem kooperace a s tím spojenými maximami. Druhý důvod je ten, že jeho tvrzením připisuje nějaké záměry. Díky tomu Susan špatně rozpoznává úmysl, se kterým Herbie vstupuje do rozhovoru. Lze tedy konstatovat, že se jedná primárně o Susaninu chybu ve vyhodnocování *intencí* robota.

Z analýzy je také patrné, že se Herbie dostal do jakési smyčky – nemůže říct pravdu, protože by Susan ublížil a zároveň nemůže lhát, protože lež Susan také ublíží.⁸⁹ Herbie si v této zacyklené situaci vybere možnost *lhát*, protože prvoplánově na lež reaguje Susan emocionálně přívětivěji než na pravdu a zůstane tak vlastně neublížená.

Příklad č. 5 - Nestor

„Paní, než se to všechno stalo, řekla jste nám, že jeden z pánů bude ohrožen břemenem, které stále padá, a že budeme muset překonat elektrické vedení, pokud se budeme chtít pokusit o jeho záchranu. Nuže, paní, to by mě nezastavilo. Co je má smrt v porovnání s bezpečím pána? Ale...Ale přišlo mi na mysl, že kdybych cestou k němu zahynul, stejně bych ho nemohl zachránit.

⁸⁶ Zde je jako *ublížení* myšleno veškeré negativní emocionálně – zhrzené ego, zmařené naděje, zraněná duše. (Viz Asimov, Lhář!, s. 126.)

⁸⁷ Tamtéž, s. 113.

⁸⁸ V tomto smyslu byl příklad rozbírán v podkapitole 4.1.

⁸⁹ Touto smyčkou se nakonec Susan daří Herbieho zničit: „Musíš jim to říct, ale jestli že to uděláš, ublížíš jim, takže vlastně nesmíš, ale to jim ublížíš, takže musíš, ale to jim ublížíš...“ (Asimov, Lhář!, s. 129.)

Břemeno by ho rozdrtilo a já bych pak zahynul bezdůvodně. A možná že jednoho dne by nějaký jiný pán přišel k úhoně, které bych mohl zabránit, kdybych zůstal naživu. Chápete mě, paní? “

„Chceš říct, že jsi volil mezi smrtí člověka – a mezi smrtí vás obou, člověka i tebe. Je to tak?“

„Ano, paní. Pána jsem zachránit nemohl. Zemřel bych tak jako tak. V takovém případě je nepředstavitelné, abych se sám bezdůvodně zničil – bez příkazu.“⁹⁰

Koukej se ztratit!, tak zněl příkaz, který pronesl Black směrem k robotovi Nestorovi, jenž jej dokonale uposlechl. Proč si ale UI, o které jsme si řekli, že komunikovala ne-griceovsky a ještě k tomu s pozitivní rolí, uvádíme jako příklad i v komunikaci s negativním přijetím? Protože, jak je patrné z ukázky, Nestorovi se povedlo dovést ostatních šedesát dva robotů ke stejnému přesvědčení, které měl on, a to vše jen proto, aby zůstal neodhalen. Nestorovo chování totiž v prvé řadě určuje potřeba dostát svému úkolu a splnit příkaz člověka.

U ztraceného robota byl upraven první zákon, ten v jeho programu zní: *Člověk nesmí ublížit člověku*. Tečka. Nic o tom, že svou nečinností nesmí dopustit, aby nebylo člověku ublíženo. Takový robot se tedy může rozhodnout, zda člověka zachrání, anebo ho nechá napospas jeho osudu. Je mu totiž vlastně jedno, jestli člověk zemře či nikoliv. Tím pádem je u něj paradoxně povýšen třetí zákon, resp. robot dokáže uvažovat ve smyslu – proč bych měl riskovat svůj život kvůli člověku? To jej odlišuje od ostatních robotických jednotek, které takto uvažovat z principu nemohou, protože prostě nesmí svou nečinností dopustit, aby bylo člověku ublíženo.

Co tedy Nestor udělá, když si pro něj robopsycholožka připraví past ve smyslu testování jejich chování, které předjímá na základě znalosti robotických zákonů? Pomocí rozdílné interpretace zákonů a robotí logiky, která se jimi řídí, Nestor ostatní roboty zmanipuluje ke stejnému přesvědčení a tím i stejnému jednání jako má (díky úpravě prvního zákona) on. A ačkoliv může jeho plán znít promyšleně, jediný důvod, proč takto jedná, je jeho nutková potřeba dostát příkazu člověka. Svým chováním vlastně nic nemíní. Ani tentokrát tedy nejde o jednání s intencí, nýbrž chování na základě vštípeného programu. Důvodem, proč s sebou jeho jednání nese v tomto případě negativní konotace, je fakt, že dokázal nad člověkem na nějakou dobu

⁹⁰ Asimov, Malý ztracený robot, s. 152-153.

vyzrát tím, že dovedl ostatní roboty ke stejnému přesvědčení, jaké měl on, čímž zároveň nabídl robotům rozdílnou interpretaci zákonů robotiky.

Příklad č. 17 - Elvex

„Pokračoval ten tvůj sen? Řekl jsi, že se v něm na začátku neobjevili žádní lidé. Znamená to, že se objevili později?“

„Ano, paní doktorko. Ve snu se mi zdálo, že se nakonec jeden člověk objevil.“

„Jeden člověk? Ne robot?“

„Ano, paní doktorko. A ten člověk řekl: ‚Propust' můj lid!‘“

„To řekl ten člověk?“

„Ano, paní doktorko.“

„A když řekl ‚Propust' můj lid,‘ tak slovy ‚můj lid‘ myslel roboty?“

„Ano, paní doktorko. Tak to bylo v mém snu.“

„A věděl jsi, kdo ten člověk je – ve tvém snu?“

„Ano, paní doktorko. Znal jsem toho člověka.“

„Kdo to byl?“

A Elvex řekl: „Ten člověk jsem byl já.“

A Susan Calvinová znovu pozvedla elektronovou pistoli, vypálila a Elvex přestal existovat.⁹¹

Elvex je robot s upraveným pozitronickým mozkiem takovým způsobem, aby se podobal tomu lidskému. Díky tomu dokáže robot snít. Pomocí rozhovoru Susan zjišťuje, co bylo pointou jeho snu. Na základě odpovědí, které od Elvexe získává, se snaží predikovat jeho potenciální chování.

Do jeho promluv promítá záměry, které tam ale nejsou. Robot svými promluvami nemíní to, že cítí sounáležitost s ostatními roboty, ani to, že je zapotřebí roboty osvobodit například skrze

⁹¹ Asimov, Sny robotů, s. 40-41.

nějakou vzpouru. Susan se ale přesto rozhodne robota zničit, protože už jenom potenciální představa, že díky úpravě mozku, která zapříčiňuje, že může snít o něčem tak významném, jako je například svoboda, je pro ni natolik děsivá, že raději ukončí jeho existenci, než aby riskovala, že Elvex zapříčiní nějaký odboj.

Přitom je jeho snění jen následkem úpravy mozku. Zdají se mu sny, protože je upravena „součástka“, v níž je zabudován celý jeho program. Jeho tvrzení zatím nejsou podpořena nějakými úmysly, na druhou stranu – co kdyby.

Příklad č. 18 - Chytroušek

“Poslední dva dny jsem se věnoval usilovnému bádání,” řekl Chytroušek, “a došel jsem k nanejvýš zajímavým závěrům. Vyšel jsem z jediného nepochybného předpokladu, který jsem se cítil oprávněn učinit. Existuji, protože myslím...”

(...)

“Okamžitě vyvstala otázka: Co je vlastně příčinou mé existence?”

Powell zaťal zuby, až mu na čelisti vystoupily svaly. “Nemluv nesmysly. Už jsem ti přece řekl, že jsme tě my dva smontovali.”

(...)

Robot na znamení nesouhlasu pozdvihl své mocné paže. “Nic nepřijmu z donucení. Teorie musí být založena na rozumové úvaze, jinak je bezcenná - a to, že byste mě mohli stvořit vy dva, je v rozporu se všemi zákony logiky.”⁹²

Primárním účelem Chytrouška, je práce s energetickým konventorem. Ten dodává energii na jednotlivé planety obydlené lidmi. V povídce Chytroušek nabude zvláštního přesvědčení, že jeho i vše kolem stvořil právě tento konventor, a že úkolem všech (a zejména Chytrouškovým) je mu sloužit. Věří pouze v existenci toho, co vidí - sebe, dalších robotů na stanici, Powela, Donovanu a stanice jako takové. Nevěří na Zemi, obydlené velké planety, lidi atp. Powell s Donovanem jeho přesvědčení nedokáží nijak zvrátit.

⁹² Asimov, Rozum, s. 66.

Powellovým záměrem v ukázce je přesvědčit Chytrouška o tom, že jej s Donovanem sestavili na stanici. To se mu ale nedaří. Řekneme proto, že Powellovi chybí rozum, když se mu nepodařilo svého posluchače přesvědčit o jeho záměru? Pravděpodobně nikoliv. Nebudeme přeci upírat intence člověku. Nemůžeme ale říci, že by Chytroušek správně nerozpoznal Powellův záměr. On ho rozpoznává, jen mu nevěří. Powellova argumentace je pro něj nepřesvědčivá a postrádá logiku.

Robot v hovoru automaticky předjímá porušování maximy kvality, ovšem nikoliv běžným způsobem, tj. tak, že by předpokládal, že mu Powell lže. Chytroušek je přesvědčen, že Powell mluví pravdu. Tu, ke které byl stvořen, aby unesl tíhu svého osudu:

“(…) Vy jste inteligentní, ale neumíte logicky uvažovat, a tak vám musí být vaše existence vysvětlena, což Pán učinil. Že vám poskytl tyhle směšné představy o vzdálených světech a lidech, je pro vás nepochybně nejlepší. Vaše mysl pravděpodobně není na přijímání absolutní pravdy dost jemná. Protože si však Pán přeje, abyste svým knihám věřili, nebudu už o tom s vámi diskutovat.”⁹³

Svou promluvou dává Chytroušek najevo, že o Powellovi s Donovanem uvažuje obdobným způsobem jako oni o něm - jako o něčem méně dokonalém. O něčem, co nedosahuje takové míry rozumu jako on sám. Chytroušek i lidská část posádky se ocitají na opačných březích stejné řeky a vzájemně se snaží přesvědčit o své víře.

Problém, díky kterému není jeden druhého schopen navést na stejné přesvědčení, jaké má on, je ten, že je vlastně porušována kategorie kvality, zejména druhá zásada: *Neříkej nic, pro co nemáš přiměřené důkazy*. Porušuje ji Chytroušek svými nepřesnými domněnkami, stejně jako Powell - ten argumentuje přesvědčeními, jež nabyl někdy v průběhu svého života. To samé dělá i robot. Problém celého jejich nedorozumění následně spočívá v tom, že se snaží jeden druhého přesvědčit o své pravdě. Ani jeden z nich však nemá pro svá přesvědčení natolik silné argumenty, aby je ten druhý přijal.

Když se ovšem ukáže, že je robot schopen správného výkladu informací, které z konventoru získává, čímž se mu podaří udržet paprsek v ohnisku tak, aby nesežehl žádnou z obydlených planet, podává Powell Donovanovi následující vysvětlení, ve kterém obhájí Chytrouškovo chování:

⁹³ Asimov, Rozum, s.77.

“Podívej se Miku, on plní příkazy svého Pána prostřednictvím číselných stupnic, přístojů a grafů. Totéž jsme vlastně dělali i my. Mimochodem tím se vysvětluje i to, že nás omítl poslouchat. Poslušnost je zakotvena ve druhém zákonu. Chránit člověka před nebezpečím - to je první zákon.”⁹⁴

Podobně si ale přeci Chytroušek vysvětluje přesvědčení, kterých dosahují jeho lidští společníci. Jsou vlastně tak naprogramováni a svým bludům o Zemi, jiných planetách, lidech atp. musí nutně věřit, aby byl pro ně jejich život snesitelnějším. Pán to tak chce. Předpoklad, který celou jejich komunikaci stěžuje, tedy zní: „ten druhý je tak naprogramován.“

Robotovo chování je tedy opět primárně odvozeno od robotických zákonů, což můžeme říci i o jeho dedukcích.

5.2. GRICEOVSKÁ KOMUNIKACE

V griceovské komunikaci s pozitivním vnímáním byl rozebrán **příklad č. 16 – Robbie** z pohledu malé Glorie. Robbieho gesta však jako posluchač nesledovala jen Glorie, ale také například její maminka paní Westonová. Tu, na rozdíl od Glorie, Robbie děsí. Má pocit, že její dceru hraní si s Robbiem izoluje od ostatní lidské společnosti, ale neděsivější jí přijde fakt, že *„nikdo neví, co si vlastně (Robbie) myslí.“⁹⁵*

Maminka Glorie totiž stejně jako její dcera do Robbieho vkládá nějaké intence, resp. za jeho chováním vidí nějaký záměr, jenž (na rozdíl od Glorie) nedokáže rozpoznat. To, co paní Westonové stěžuje rozpoznání robotových gest, je jednak to, že jsou neverbální a jednak to, že za jeho záměry pravděpodobně vidí něco, co tam ve skutečnosti není. Vstupuje s ním do komunikačních událostí, ve kterých u Robbieho předpokládá jiné záměry (většinou silně negativní), než jaké ve skutečnosti má. Její paranoidní strach z umělé chůvy vede k neochotě naslouchat robotovým gestům, tj. snaze rozpoznat jeho konverzační implikatury.

⁹⁴ Asimov, Rozum, s. 80.

⁹⁵ Asimov, Robbie, s. 21.

Do jakékoliv komunikační situace s Robbiem vstupuje s předpokladem, že v něm může být něco porouchaného, tj. porušuje kategorii kvality tím, že nutně předpokládá něco, pro co nemá přiměřené důkazy. Tím veškeré Robbieho příspěvky zahaluje jakýmsi oparem, který se pro ni stává neproniknutelným a zároveň ji to vede k nepřesným přesvědčením o robotových intencích.

Příklad č. 12 – Luba Luftová

„Android,“ řekl, „se nestará o to, co se stane jinému androidovi. To je jeden z příznaků, po kterých pátráme.“

„Takže,“ řekla slečna Luftová, „musíte být android vy.“

To ho zarazilo; zahleděl se na ni.

„Protože,“ pokračovala, „vaše práce je zabíjet je, že? Vám se říká -“

Snažila se rozvzpomenout.

„Nájemný lovec,“ řekl Rick. „Ale nejsem android.“

„Tenhle test, který mi chcete dát.“ Hlas se jí začal vracet. „Vy jste ho podstoupil?“

„Ano.“ Přikývl. „Už dávno; když jsem na oddělení začínal.“

„Možná je to falešná vzpomínka. Copak nejsou někteří androidi vybavení falešnými vzpomínkami?“

Rick řekl: „Moji nadřízení o tom testu vědí. Je povinný.“

„Třeba kdysi existoval člověk, který vypadal jako vy, a vy jste ho zabil a zaujal jeho místo. A vaši nadřízení nic nevědí.“ Usmála se. Jako by ho pobízela, aby souhlasil.⁹⁶

Komunikace mezi Lubou a Rickem je jednou z těch, která koliduje mezi pozitivním a negativním přijetím umělé inteligence ze strany člověka. Ačkoliv Luba porušuje v rozhovoru s Rickem snad všechny možné maximy, označili jsme její předchozí příspěvky za ty s pozitivním vnímáním a s určitým záměrem. Sémantické mlžení, kterého se při výslechu dopouští, totiž

⁹⁶ Dick, *Blade Runner I.: Sní androidi o elektronických ovečkách?*, s. 103-104.

zřejmě nebude nahodilé. Luba si jako android moc dobře uvědomuje, že v bezpečí je jedině, pokud ji budou lidé považovat za člověka. Nasimulovat dokáže Dickovi androidi téměř cokoliv, reagovat adekvátně emocionálně však nikoliv. A právě doba emocionální odezvy na otázky, které Rick pokládá, je tím, co Voigt-Kampffův test měří. Takové chování je možná promyšlené, ze své podstaty však není ničím děsivým.

Oproti tomu její snaha znejistit Ricka ve smyslu vnímání sebe samého už ano. Zkusme si výše uvedenou situaci analyzovat skrze schéma:

Mluvčí ‚Luba‘ svou promluvou ‚Takže musíte být android vy.‘ míní, že ‚chce, aby Rick začal pochybovat o svém přesvědčení, že je člověk‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Ricka‘ přesvědčení, že ‚chce, aby začal pochybovat o svém přesvědčení, že je člověk‘,

(Z2) zamýšlí, aby ‚Rick‘ rozpoznal její záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Ricka‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚chce, aby začal pochybovat o svém přesvědčení, že je člověk.‘

Svým zaražením a zahleděním se na ni dává Rick nedobrovolně najevo, že její záměr nejenže rozpoznal, ale zafungoval. Luba jeho neuvědomnělé gesto rozpoznává, a aby ho v nejistotě utvrdila, podtrhuje svůj záměr falešnými tvrzeními, která porušují druhou maximu kategorie kvality – *Neříkej nic, pro co nemáš přiměřené informace*. Tolik v tuto chvíli k analýze promluvy. Hlubší rozpracování a zohlednění důsledků z uvedeného nabízí podkapitola 6.2.

Příklad č. 19 – Pozemšťan vs. robot

Dveře se otevřely a Pozemšťan vyrazil ven, ovšem vzápětí ho nesmlouvavě zadržela ocelová paže.

Robot si prohlížel udýchaného a zmítajícího se člověka nepřítomným pohledem. „Prorok nařídil, abyste neopouštěli místnost. Prosím, uposlechněte jeho příkazu!“ Zatlačil ho zpátky.⁹⁷

⁹⁷ Asimov, Rozum, s. 72.

Příklad, ač krátký, nabízí tři události k analýze. První se týká Pozemšťana (Donovana), který chce opustit místnost:

Mluvčí ,Donovan‘ svou promluvou ,vyrazit ven‘ míní, že ,chci opustit místnost‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,robot‘ přesvědčení, že ,chce opustit místnost‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,robot‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,robot‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,chce opustit místnost‘

Že Donovanova konverzační implikatura funguje a robot ji správně rozpoznal, si můžeme ukázat skrze analýzu druhé situace:

Mluvčí ,robot‘ svým gestem ,zadržením‘ míní, že ,zůstanete na místě‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,gesta‘ vyvolat u adresáta ,Donovana‘ přesvědčení, že ,chce, aby zůstal na místě‘,

(Z2) zamýšlí, aby ,Donovan‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,Donovana‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,chci, abys zůstal na místě‘.

V uvedených rozborech jsou patrné záměry, s nimiž mluvčí vstupují do konverzace i to, že byly rozpoznány. Tyto situace však nejsou příčinou, proč se uvedená komunikační situace nachází v kategorii griceovské komunikace s negativním přijetím. Ono negativno vychází najevo až s analýzou pronesených robotových vět:

Mluvčí ,robot‘ svou promluvou ,Prorok nařídil, abyste neopouštěli místnost. Prosím, uposlechněte jeho příkazu!“ ‘ míní, že ,řídím se Prorokovými příkazy a Vy byste měl taky‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚Donovana‘ přesvědčení, že ‚se řídí Prorokovými příkazy a on by měl taky‘

(Z2) zamýšlí, aby ‚Donovan‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚Donovana‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚se řídí Prorokovými příkazy a on by měl taky‘

Z analýzy vyplývá, že příkaz, kterým se robot řídí, dostal od Chytrouška (v textu Prorok) a zřejmě jej nelze anulovat žádným příkazem člověka, poněvadž jinak by se nemusel Donovan s robotem přetlačovat ve dveřích (uposlechnout člověka je totiž druhý zákon robotiky). Robot se z nějakého důvodu rozhodl, že příkaz od Chytrouška má větší váhu než od člověka. Chytroušek tedy musel vydat příkaz, díky kterému se mu podařilo vlastní pokyn povýšit nad zákony robotiky. Proto je robotovo chování zařazeno do této kapitoly, protože z nějakého důvodu přestaly robotické zákony fungovat a člověk v tomto případě pozbývá své moci nad robotem.

Vzhledem ke kontextu příběhu jako celku lze předpokládat, že Donovan záměr, který se mu snaží robot svou verbální promluvou sdělit, chápe. Nicméně než se stihne vyjádřit, objeví se na scéně Chytroušek, který vyvstalou situaci zklidňuje. Analýza dané situace je uvedena hned v následujícím příkladu.

Příklad č. 18 - Chytroušek

Donovan klopýtavě couvl a v témž okamžiku se na druhém konci chodby objevil sám Chytroušek. Na jeho pokyn strážní roboti ustoupili, Chytroušek vešel do velitelské místnosti a tiše za sebou zavřel dveře.⁹⁸

V analýze uvedené situace předpokládáme, že oním „pokynem“ je gesto ve smyslu mávnutí rukou:

Mluvčí ‚Chytroušek‘ svým gestem ‚mávnutím‘ miní, ‚ustupte‘, právě tehdy když:

⁹⁸ Asimov, Rozum, s. 72.

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚mávnutí‘ vyvolat u adresáta ‚robot‘ přesvědčení, že ‚chce, aby ustoupil‘

(Z2) zamýšlí, aby ‚robot‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚robot‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚chce, aby ustoupil‘

Tím, že robot ustoupí a nechá Donovana na pokoji, dává najevo, že komunikační implikaturu rozpoznal. Právě úspěšné naplnění implikatury se zde stává dostatečným měřítkem proto, abychom danou situaci přiřadili ke griceovské komunikaci, na rozdíl od přechozí situace, v níž Chytroušek vystupuje.

Důvodem, proč je ukázka řazena pod negativní přijetí, je, že Chytrouškovo jednání ze strany posluchače není vnímáno pozitivně. Donovan totiž reaguje následovně: „*To už zašlo příliš daleko. Tahle šaškárna se ti nevyplatí.*“⁹⁹ Příčinou Pozemšťanova negativního přijetí jsou zajisté východiska, jež plynou z dané situace jakožto celku, přičemž první části daného je věnován předchozí příklad. V něm je patrné, že Chytrouškovi se povedlo dovést ostatní roboty ke stejné víře, již má na mysli, a u které požaduje, aby ji roboti také přijali, což se mu evidentně daří. Dokázal tedy své posluchače dovést ke stejnému přesvědčení jako má on a sám, tudíž ukázka spadá do griceovského typu komunikace.

Příklad č. 20 – robotí manifest

DOMIN čte: „Roboti světa! My, první organizace Rossumových Universálních Robotů, prohlašujeme člověka nepřítelem a psancem vesmíru. (...)

(...)

DOMIN: (...) Tady vykládají, že jsou vývojově vyšší než člověk. Že jsou inteligentnější a silnější. Že člověk je parazit. (...)

(...)

⁹⁹ Asimov, Rozum, s. 72.

DOMIN čte: „Roboti světa, nařizujeme vám, abyste vyvraždili lidstvo. Nešetřte mužů. Nešetřte žen. Uchovejte továrny, dráhy, stroje, doly a suroviny. Ostatní zničte. Pak se vraťte do práce. Práce se nesmí zastavit.“¹⁰⁰

V uvedeném příkladu Domin čte manifest robotů proti člověku. Tak jako v předchozím příkladu i zde existuje více podstatných tvrzení. V analýze se zaměříme na tři nejpodstatnější, a protože se u všech jedná o doslovné záměry, tj. promluvou je míněno přesně to, co je řečeno, rozborů jsou uvedeny pod sebou. Východiska budou popsána společně.

První záměr – člověk je nepřítel a psanec:

Mluvčí ‚roboti‘ svou promluvou ‚prohlašujeme člověka nepřítelem a psancem vesmíru‘ míní, ‘člověk je nepřítel a psanec, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚čtenáře¹⁰¹‘ přesvědčení, že ‘člověk je nepřítel a psanec,

(Z2) zamýšlí, aby ‚čtenář‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ‚čtenáře‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‚člověk je nepřítelem a psancem vesmíru‘

Druhý záměr – robot je inteligentnější a silnější bytost:

Mluvčí ‚roboti‘ svou promluvou ‚jsme inteligentnější a silnější‘ míní, ‚jsme inteligentnější a silnější‘, právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ‚promluvy‘ vyvolat u adresáta ‚čtenáře‘ přesvědčení, že ‚jsme inteligentnější a silnější‘

(Z2) zamýšlí, aby ‚čtenář‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

¹⁰⁰ Čapek, *R.U.R.*, s. 57.

¹⁰¹ Manifest je evidentně psán roboty směrem k dalším robotům, nicméně „posluchačem“ psaného textu je každý, kdo si jej přečte. V ukázce čte manifest člověk člověku (Domin spolupracovníkům), proto je v analýze za posluchače prohlášen čtenář, jakožto obecný příjemce zprávy.

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,čtenáře‘ důvod, nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ,jsme inteligentnější a silnější‘¹⁰²

Třetí záměr – vyvražděte lidstvo:

Mluvčí ,roboti‘ svou promluvou ,Roboti světa, nařizujeme vám, abyste vyvraždili lidstvo.‘ míní, ,vyvražděte lidstvo‘ právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,Roboti světa, nařizujeme vám, abyste vyvraždili lidstvo.‘ vyvolat u adresáta ,čtenáře‘ přesvědčení, že ,vyvražděte lidstvo‘

(Z2) zamýšlí, aby ,čtenář‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,čtenáře‘ důvod nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že mají ,vyvraždit lidstvo‘

Rozdíl mezi tím, co je řečeno a co je doopravdy míněno, je v těchto případech stejný. Účelem manifestu jako celku je vyvolat v ostatních robotech přesvědčení, že člověk je méněcenná bytost, která je pro svět přítěží a je záhodno ji vyhladit, což jsme si ukázali na analýze tří prohlášení z manifestu, která zajisté můžeme označit jako „děsivá“.

První dva analyzované záměry tvoří argumentační základ pro poslední záměr, který jsme si zde rozebrali. Hlavní myšlenka, kterou manifest nese je – vyhlad'te lidstvo. Že záměr manifestu byl ostatními roboty rozpoznán, potvrzuje fakt, že lidstvo je v příběhu postupně zlikvidováno. Implikatura je tedy realizována v obou svých formách – jednak došlo u ostatních robotů k vyvolání stejného přesvědčení, a jednak vede z jazyka ven, tj. k činům, konkrétně tedy k zabíjení lidí. Stejný záměr samozřejmě dosahuje i k lidem, kteří manifest čtou, což posiluje jejich strach z toho, co stvořili. Ten se pak přenáší na čtenáře příběhu, v němž zanechává stopu v podobě paranoidního stavu, že technologie jednou převezmou vládu nad světem (bez ohledu na to, zda je to v současné situaci, ve které se čtenáře reálně nachází, možné).

¹⁰² Ideální a přesný rozbor podle Grice by měl být postaven na základě Domina jako mluvčího, ve smyslu *mluvčí Domin svou promluvou ,tady vykládají, že...‘ chce u posluchačů vyvolat přesvědčení, že ,roboti tvrdí, že...‘. Nicméně pointa zůstává stejná a pro udržení kontinuity mezi jednotlivými příklady se mi zdá příhodnější příklad analyzovat ze strany robotů jako mluvčích.*

Příklad č. 21 - Radius

DVA ROBOTI vlekou Alquista: Nestřílet. Zabít ho?

*RADIUS: Zabít. Podívá se na Alquista. Nechat.*¹⁰³

Alquist je v tuto chvíli jediný člověk na Zemi. Když se roboti ptají Radiuse, zda mají architekta zabít, míní tak doslovně. Radius svou odpovědí poukazuje na svůj nesouhlas se zabíjením Alquista. Posledního člověka tak dělí od smrti jediná promluva:

Mluví ,Radius‘ svou promluvou ,Nechat.‘ míní, ,Nezabíjet.‘ právě tehdy když:

(Z1) zamýšlí vykonáním ,promluvy‘ vyvolat u adresáta ,robot‘ přesvědčení, že ,Nezabíjet.‘

(Z2) zamýšlí, aby ,robot‘ rozpoznal jeho záměr (Z1),

(Z3) zamýšlí, aby toto rozpoznání záměru (Z1) představovalo pro ,robot‘ důvod nebo alespoň část důvodu k utvoření přesvědčení, že ‘má Alquista nezabíjet‘

Děsivou se tato komunikační událost stává proto, že roboti mají záměr člověka zabít a aktivně tento záměr plní. Zároveň na základě nějakých přesvědčení, která o světě získali (nehledě na to, jakým stylem jsou programováni) rozhodují o tom, kdo bude žít a kdo nikoliv. To, zda Alquist přežije, závisí na schopnosti robota rozpoznat záměr, se kterým k němu Radius promlouvá. Zabije-li ho, je na místě ptát se, zda robot konverzační implikaturu nerozpoznal, anebo ji z nějakého důvodu rozhodl ignorovat. Alquist nakonec vyvázne živý a stane se tak jediným přeživším člověkem. Můžeme tedy konstatovat, že komunikační implikatura byla naplněna.

¹⁰³ Čapek, *R.U.R.*, s. 81.

6. VLIV KOMUNIKACE NA FENOMÉN UNCANNY VALLEY

*Henry Swinton nedávno modernizoval sluhovo vybavení. To ovlivnilo Julesovu chůzi, která teď byla méně jistá. Díky tomu vcelku realisticky připomínal staršího muže, takže ho dále neupravovali. Jeho mluva působila lidštěji a více se zamlouval Monice.*¹⁰⁴

Vztah člověka k technologiím, které se více či méně podobají člověku, popsal Masariho Mori skrze svou hypotézu nazvanou *uncanny valley*. Sestavil graf zobrazující míru sympatií lidí v interakci s rozličnými technologiemi, přičemž zohlednil míru podobnosti dané technologie s člověkem. Křivka zprvu roste úměrně tomu, jak se různé technologie přibližují k člověku, později však dochází k prudkému poklesu. Do určité chvíle tedy lidem nevadí interagovat s věcmi, jež jim jsou nějakým způsobem podobné, pak ale dochází k velice významnému propadu. Právě tento propad Mori nazývá termínem *uncanny valley*.

Zatímco humanoidního robota, jehož podoba s člověkem je zhruba kolem padesáti procent, nalezneme v bodu úměrného růstu ve smyslu sympatií člověka s tímto humanoidem, tak protetická ruka s téměř stoprocentní lidskou podobností je vnímána extrémně negativně. Sám Mori přiznává, že pokud takový strach vzbuzuje pouze jedna robotická končetina, celý robot, který by byl příliš podobný člověku, by byl strašlivý dvojnásob.¹⁰⁵

Jedním z faktorů ovlivňujících tento fenomén je bezesporu užívání jazyka. Schopnost obstat v komunikaci ve smyslu rozumové rozpravy jako rovnocenný partner je zatím stále lidskou doménou. Sci-fi žánr nám však nabízí pohled na v podstatě dokonalé roboty, kteří oplývají stejným uměním jako lidé. V rámci kapitol a podkapitol je následně ukázáno, že to není ani tolik míra zdařilosti promluvy v griceovském slova smyslu, která ovlivňuje naše vnímání umělé inteligence jako spíš předpoklad, že když už na nás stroj mluví, tak tím zajisté něco míní.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Aldiss, Superhračky, když přijde zima, s. 27.

¹⁰⁵ Mori, The Uncanny Valley, [online]. [cit. 2016-02-01].

¹⁰⁶ Viz zejména příklady ne-griceovské komunikace s negativním vnímáním.

6.1. KOMUNIKACE BEZ INTENCE

Negriceovská komunikace je komunikací bez intence, tj. bez záměru, který chce mluvčí posluchači sdělit. K nedorozuměním nebo špatným výkladům gest v ukázkách dochází ve chvíli, kdy člověk jakožto posluchač promítá do promluv robotů záměry, které tam však ve skutečnosti nejsou. Důvodem, proč je gesto vnímáno negativně, je to že do promluvy posluchač projektoval vlastní myslné představy toho, co by takové gesto mohlo znamenat. O tomto typu projekcí se zmiňuje Szollosy v článku *Why Are We Afraid of Robots?*, v němž umělou inteligenci označuje termínem *kontejner*. V interakci s umělou inteligencí má podle něj člověk tendenci projektovat do tohoto *kontejneru* zejména své lidské obavy.¹⁰⁷

Takový přístup je evidentní napříč všemi ukázkami. Začneme např. u **příkladu č. 3**¹⁰⁸. Jedná se totiž o příklad, který kolísá mezi negrviceovskou komunikací s pozitivním přijetím a negrviceovskou komunikací s přijetím negativním.

Když Donovan na situaci reaguje zvoláním: „*To je vzpoura.*“ pracuje s nepřesným repertoárem významů, tzn. s takovým, kterým Dave nijak nedisponuje. Příčinou Donovanovy reakce je, že do robotova chování projektuje záměry, které tam ve skutečnosti nejsou. Zároveň jeho intence (které vlastně ani neexistují) vnímá nutně negativně. Koordinovaný pohyb robotů může skutečně připomínat pořadová cvičení, nicméně to neznamená, že se roboti připravují na nějakou vzpouru, resp. že taková cvičení dělají za přibližně takovým záměrem

Děsivost jaká je Daveovy příkládána, je vlastně jen projekcí neexistujících intencí do umělé schránky.

Protipólem takového typu uvažování je pak pohlížení na umělou inteligenci, jako na věc fungující na základě nějakých předem stanovených pravidel a jakákoliv odchylka od normálu je vnímána jako chyba v programu nebo v nepřesnosti příkazu. V tu chvíli jde děsivost stranou a

¹⁰⁷ Szollosy, M.: *Why Are We Afraid of Robots?*, s. 122.

¹⁰⁸ *Pozoroval roboty na obrazovce. Bronzové odlesky jejich plavých pohybů se odrážely od stínů skal bezvzdušného asteroidu. Roboti právě pochodovali v řadě a jejich slabě světélkující postavy ozařovaly nerovné stěny důlní chodby, která za nimi tiše mizela v dáli, a vrhaly na ni nepravdělné rozechvěné stíny. Pochodovali stejným krokem, všech sedm, s Davem v čele. Se strašidelnou přesností se všichni současně otáčeli dozadu i do stran; měnili svá seskupení s nadpřirozenou lадností tanečnicků Lunárního baletu.*

robot je vnímán pozitivně. Stejně tomu je, pokud se podaří chybu najít, pojmenovat a opravit. Tímto způsobem byl vnímán Rychlík v **příkladu č. 2**, a proto mohla být jeho komunikace vyhodnocena jako pozitivní.

Stejným způsobem, jakým Donovan vnímá Davea, tak i Susan reaguje na Elvexe v **příkladu č. 17**¹⁰⁹. Susan do robotových promluv projektuje všechno možné zlo, které by mohl svými slovy potenciálně mýnit – vzpuru proti člověku, vyhlazení lidstva, snahu o prosazování speciálních práv pro roboty atp. Ovšem to, že za jeho tvrzeními vidí takové záměry, nutně neznamená, že Elvex tím, co říkal, mínil přesně to, co se Susan domnívá. Jsou to právě její vlastní asociace, které se k Elvexovým promluvám vážou a jsou tím, co pro ni činí robota nebezpečnou hrozbou.

Avšak aby posluchač z rozhovoru s umělou inteligencí získal vůči ní nějaký odpor nebo kterýkoliv jiný negativní pocit, není nutné nabýt přesvědčení, že chce lidský druh zlikvidovat. Petr Švarný například tvrdí, že konfrontace člověka s humanoidním robotem, který reaguje neočekávaným způsobem, je podobná situaci, v níž se jeden člověk střetává s druhým, přičemž jeden z nich reaguje abnormálně. To vede ke strachu a panice.¹¹⁰ Připomeňme **příklad č. 8**, ve kterém se Henry ptá, jak se robotovi líbí estetická stránka hologramu. Robotický sluha, ačkoliv dodrží všechny Griceovy maximy, neodpovídá adekvátně, resp. neodpovídá tak, jak by Henry očekával. Henryho reakcí však není strach z jeho umělého pomocníka. Robotova nepřiměřená odpověď v Henrym spíše vyvolává nedůvěru v jeho společníka, kterou lze z jistého úhlu pohledu vyhodnotit jako negativní, ačkoliv je příklad řazen do pozitivního přijetí.

Podobně je tomu v **příkladu č. 13**¹¹¹. Moničina reakce se ani zde nemění v nějaký paranoický stav, a to i přes to, že medvídkovi evidentně chybí jistý emocionální aspekt, protože nedokáže správně rozpoznat záměr Moničiny promluvy. A právě emoce (resp. schopnost vcítění) hrají jak u Szolloyiho, tak i podle Švarného důležitou roli v lidském vnímání umělé inteligence

¹⁰⁹ „Pokračoval ten tvůj sen? Řekl jsi, že se v něm na začátku neobjevili žádní lidé. Znamená to, že se objevili později?“ „Ano, paní doktorko. Ve snu se mi zdálo, že se nakonec jeden člověk objevil.“ „Jeden člověk? Ne robot?“ „Ano, paní doktorko. A ten člověk řekl: ‚Propusť můj lid!‘“ „To řekl ten člověk?“ „Ano, paní doktorko.“ „A když řekl ‚Propusť můj lid,‘ tak slovy ‚můj lid‘ myslel roboty?“ „Ano, paní doktorko. Tak to bylo v mém snu.“ „A věděl jsi, kdo ten člověk je – ve tvém snu?“ „Ano, paní doktorko. Znal jsem toho člověka.“ „Kdo to byl?“ „A Elvex řekl: ‚Ten člověk jsem byl já.‘“ „A Susan Calvinová znovu pozvedla elektronovou pistoli, vypálila a Elvex přestal existovat.“

¹¹⁰ Švarný, A Visit on the Uncanny Hill, s. 136.

¹¹¹ „Proč se nemůžeme domluvit?“ „Protože David je nahoře.“ „Medvídkova odpověď jí vyrazila dech. Proč ztrácí čas s povídáním s tímhle strojem?“

jako takové. Avšak nelze říci, že by Teddy děsil tím, že se nedokáže do Moniky vcítit. Z jeho odpovědi je spíš podrážděná. Zřejmě vlastně ani žádné vcítění od Teddyho neočekává, což dokazuje, když se sama sebe ptá, proč se vůbec baví s tímhle strojem.¹¹² Stejně je na tom Henry, když robot nedokáže správně rozpoznat záměr, se kterým Henry zahajuje rozhovor.

Ani v jednom z našich příkladů nelze říci, že neočekávaná odpověď vede ke strachu, nebo paranoie, která vyvstala v rámci předchozích příkladů. A to nejen z pohledu osob uvnitř povídky, nýbrž i u čtenáře – resp. tyhle situace nejsou těmi, které čtenáře nezbytně nutí na umělou inteligenci pohlížet jako na něco zlého. Ovšem odráží se zde nedůvěra v umělou inteligenci jako takovou a vzhledem k tomu, že ani jeden se nesnaží svého společníka navést směrem ke společnému cíli konverzace, můžeme z jejich strany i vysledovat nechuť nebo možná lépe lhostejnost v komunikaci s nimi pokračovat.

Daleko nebezpečnější se jeví komunikace, v níž se robotům daří dovést posluchače ke stejnému přesvědčení, jaké mají oni, jakožto mluvčí, na mysli. U Nestora v **příkladu č. 5 - Nestor**¹¹³ vlastně není ani tolik děsivé to, že evidentně sám musí u výsledku porušovat maximu kvality a lhát, jako spíš fakt, že se mu podařilo přesvědčit ostatní roboty o svém výkladu robotických zákonů (který je u něj odlišný díky modifikaci prvního zákona), čímž si zajistil dokonalé krytí. Přesvědčit ostatní roboty o své víře a dovést je tak k podivnému náboženství se daří i Chytrouškovi v **příkladu č. 18 - Chytroušek**¹¹⁴. Daří se mu to vlastně natolik, že jej ostatní roboti nazvou prorokem Pána a poslouchají výhradně jeho rozkazy.

A to je na tom právě to děsivé. Že si Chytrouškovo (a vlastně i Nestorovo) chování později hrdinové vysvětlí jako naprogramované, protože Chytroušek ví nejlépe, jak ovládat

¹¹² Ačkoliv je tento příklad řazen do griceovské komunikace, kvůli kontinuitě textu je analyzován v této části práce.

¹¹³ *“Měl jsem s ním trochu potíže. Rozbil ten den Kimballovu trubici a já přišel o výsledek pětidenní práce; celý můj program byl pozadu za plánem; už asi čtrnáct dnů jsem nedostal žádnou poštu z domova. A on si za mnou přijde a chce, abych zopakoval experiment, se kterým jsem skončil už před měsícem. Vždycky mě s touhle věcí otravoval a mě už to unavovalo. Řekl jsem mu, aby šel pryč - a od té doby jsem ho neviděl.”* “Řekl jste mu, aby šel pryč?” zeptala se doktorka Calvinová ostře. *“Přesně těmhle slovy? Řekl jste: ‘Jdi pryč’? Vzpomeňte si, co přesně jste mu řekl.”* Black zřetelně sváděl vnitřní boj. *Na okamžik složil hlavu do širokých dlaní, potom pronesl vzdorovitě: “Řekl jsem: ‘Koukej se ztratit!’”*

¹¹⁴ *“Poslední dva dny jsem se věnoval usilovnému bádání,” řekl Chytroušek, “a došel jsem k nanejvýš zajímavým závěrům. Vyšel jsem z jediného nepochybného předpokladu, který jsem se cítil oprávněn učinit. Existují, protože myslím...”* (...) *“Okamžitě vyvstala otázka: Co je vlastně příčinou mé existence?”* Powell zaťal zuby, až mu na čelisti vystoupily svaly. *“Nemluv nesmysly. Už jsem ti přece řekl, že jsme tě my dva smontovali.”* (...) *Robot na znamení nesouhlasu pozdvihl své mocné paže. “Nic nepřijmu z donucení. Teorie musí být založena na rozumové úvaze, jinak je bezcenná - a to, že byste mě mohli stvořit vy dva, je v rozporu se všemi zákony logiky.”*

konvektor (který vzývá jako svého Pána) a tím chrání lidi před nebezpečím (první zákon), je něčím, co možná uvolní strašidelnou atmosféru a díky čemuž o Chytrouškovi uvažujeme v ne-griceovském smyslu, nicméně to, že se Chytrouškovi podaří přesvědčit ostatní roboty o pravdivosti svých tvrzení a dovést je do stavu, v němž se svému Pánovi klaní, vyhodnocuji jako situaci, která přeci jen nese znaky děsivosti.

Vzájemnou komunikaci mezi Chytrouškem a lidmi mimo jiné stěžuje přesvědčení (Chytrouška a Powella), s kterým vstupují do komunikačních situací. Oba – člověk i robot – zde predikují fakt, že chování toho druhého je řízeno nějakým vloženým programem. Tento předpoklad zatemňuje jakoukoliv další komunikaci. Primárně se každý z nich snaží sebe i druhého utvrdit o své pravdě, přičemž v rámci argumentace a snahy vysvětlit něco někomu začnou porušovat maximy kvality.

Jedno z přesvědčení, kterého Chytroušek mimo jiné dosáhne je, že je vývojově lepší než člověk – z lepšího materiálu, inteligentnější, bez potřeby spánku atp.¹¹⁵ Podobného přesvědčení dosáhnou například i Čapkovi roboti. Důsledek jejich chování je však daleko fatálnější a děsivější. Analýza zmiňované situace je uvedena v příkladech 20 a 21.

Zde vyvstává jedno z úskalí jazyka a rozumového slova jako takového. Chytroušek argumentuje, přesvědčuje, vládne slovem a gesty stejnou měrou jako Powell. Daří se mu přesvědčit ostatní roboty, že jejich úkolem je poslouchat konvektor, nazve se jeho Prorokem a stane se tak zakladatelem podivného náboženství. Nepoužívá jazyk jen jako prostředek k ulehčení komunikace. Z jeho komunikace totiž vyvstávají domněnky, přesvědčení, víra v něco atd. Chce svou promluvou něco sdělit a chce, aby posluchač dosáhl stejného přesvědčení. A co víc - vlastně se mu to daří a Powell v jedné chvíli skutečně o svých rozumových schopnostech pochybuje.¹¹⁶ A to i přes to, že za vším stojí cosi, co koneckonců označíme za program.

Posledním příkladem, kterému bych se zde chtěla věnovat, je **příklad č. 4 – Herbie**¹¹⁷. Herbie je robot, jenž dokáže číst lidské myšlenky, a kterému se povede zmanipulovat a ošálit

¹¹⁵ Chytroušek například říká: „Materiál, z něhož jste vyrobeni, je měkký a chatrný, rychle se opotřebuje a unaví, je závislý na energii získané neúčinnou oxidací organických látek.“ nebo „Jste sice méněcenné bytosti s nedostatečnými rozumovými schopnostmi, ale já vás mám svým způsobem rád.“ (Asimov, s. 66 a s. 79)

¹¹⁶ „Možná, že má Chytroušek pravdu - a on je jen méněcenná bytost s pamětí dodanou na zakázku a s životem, který pozbyl smyslu.“ (Asimov, Rozum, s. 79.)

¹¹⁷ „Co bych z toho měl? Chci vám jen pomoci. Kdybyste věděla, co si o vás Milton Ashe myslí....“ Robot se odmlčel.

samotnou Susan Calvinovou. V tomto případě dokonce ani nejde o promítání vlastních představ do promluv umělé inteligence, protože robot zkrátka jen opakuje to, co si přečte v hlavě své posluchačky. A naopak předstíraný zájem o její osobnost a emocionální život je tím, co stojí za zklamáním, odporem a zhnusením, které se objeví ve chvíli, kdy se Susan dozví pravdu. Děsivým zde není to, že by Herbie nebyl schopný nějakých emocí. Děsivé je to, že vcítění předstírá a dovede Susan k přesvědčení, že jeho zájem o ni je opravdový.

Na příkladech z Asimovy tvorby je více než patrné, že zákony robotiky hrají v komunikačních situacích vedených s roboty významnou roli. Z uvedených situací je zřejmý jejich význam při utváření představ robotů o světě i jejich pohledu na morálku. Jeho robotům je jednoduché upřít intenci a jejich chování označit za naprogramované, protože zákony robotiky jsou úzce spjaty s chováním každého z nich. Dojde-li k úpravě nějakého zákona, nutně se to odrazí na chování robota.

Také je zřejmé, že i v rozhovorech, které označíme za komunikaci bez intence, resp. bez rozumu, vyvstávají okamžiky, které s sebou nesou negativní pocity – odpor, nedůvěru, zhnusení, paranoiu, strach atd. Zdá se tedy, že Szolloy má pravdu, když říká, že za strachem z umělé inteligence stojí vlastní projekce toho nejhoršího z nás samých. Ostatně za příklady, které byly rozebrány v této podkapitole (resp. za tím strachem a nedůvěrou, která se k nim pojí) mohou právě nesprávné výklady gest robotů, do nichž posluchač (člověk) promítá negativní záměry, které tam však ve skutečnosti nejsou.

Naopak k vnitřnímu smíru s umělou inteligencí člověk dojde ve chvílích, kdy se ukáže, že se vlastně jedná o chybu v programu nebo její následek. Nalezení a pojmenování oné chyby, která stojí za nestandardním chováním robota, uklidňuje lidskou mysl, protože člověk nabývá přesvědčení, že stále ještě dokáže rozumět tomu, co se uvnitř takové plechové věcičky vlastně děje. Stav, v němž se komunikační dovednosti umělé inteligence dneska nachází je zřejmě právě tento.

Psycholožka zvedla hlavu. "Co?" "Miluje vás," pronesl robot tiše.(...)Psycholožka se zamyslela a pak náhle vzhledla. "Před půl rokem ho tu navštívila jakási dívka. Řekla bych, že byla hezká - blondýnka s útlou postavou. A samozřejmě sotva uměla sečíst dvě a dvě. Strávil s ní celý den a předuležitě jí vysvětloval, z čeho všeho se vyrábí robot." Do pohledu se jí vrátil chlad. "Stejně mu nerozuměla. Kdo to byl?" "Znám osobu, o které mluvíte," odpověděl Herbie bez zaváhání. "Je to jeho sestřenice a mohu vás ujistit, že mezi nimi nic není."

6.2. KOMUNIKACE S INTENCÍ

Oproti komunikaci bez intence je v té s intencí patrný záměr, se kterým umělá inteligence vstupuje do hovoru. Jde-li o pozitivně vyladěné situace, není v nich přítomen žádný úmysl, který by člověk shledal děsivým. Jedná se v podstatě o standardní komunikační události, jichž je v běžném životě každého z nás přehršel. Nemá tedy smysl takové příklady rozebírat v této podkapitole. Daleko zajímavější jsou pro nás výsledky analýzy s negativním přijetím. Můžeme si v nich totiž všimnout, že prvek děsivosti je přítomen právě v oněch záměrech, které jsou ukryty za promluvou robota. Buď je cílem robota svého posluchače (nejčastěji člověka) zmást, přednést mu falešná přesvědčení či jej jinak zmanipulovat, anebo jsou záměry umělé inteligence daleko fatálnější a týkají se faktického usmrcení, ať už člověka jako jedince, nebo lidstva jako celku.

Začněme u robotů, kteří kolísají mezi pozitivním a negativním přijetím v závislosti na kontextu promluvy. Prvním příkladem je **příklad č. 16 – Robbie**. Robbie je nejenom jedním z prvních robotů „Národní americké společnosti“, ale také první Asimovou povídkou na toto téma.¹¹⁸ V této ukázce nám tedy primárně jde o neverbální komunikaci. Ta hraje v Griceově koncepci jazyka stejně významnou roli jako komunikace verbální. V obou případech má významnou roli mluvčí, protože to on zahajuje hovor s nějakým záměrem. Robbie, jakožto mluvčí, má evidentní záměr něco sdělit a svými neverbálními projevy umí svou malou posluchačku o tomto svém záměru přesvědčit. A paradoxně právě zde je zakořeněn prvotní strach paní Westnové. Z jejího uvědomění si Robbieho schopnosti *přesvědčit někoho o něčem*. Z toho, že nemusí pronášet mluvená slova, aby dokázal říct, *co si myslí*. Z toho, že tato plechová kreatura zřejmě myslí, ale *nikdo vlastně přesně neví co*, resp. ona neví, co si myslí. Její dcerka naopak Robbieho gestům rozumí perfektně. To je zároveň příčinou toho, proč Glorii její plechový přítel nijak neděsí. Je pro ni totiž dokonale čitelný. Předpokládá v jeho promluvách záměry a umí je rozluštit. Oproti ní paní Westonová sice očekává u Robbieho gest nějaké záměry, nedokáže (anebo nechce) je však rozpoznat. Nerozumí mu, doslova, a proto ji děsí.

¹¹⁸ Asimov, *Vize robotů*, s. 14.

Další z ukázek, která kolidovala mezi pozitivním a negativním přijetím, byl **příklad č. 12** – **Luba Luftová**. V první ukázce¹¹⁹, té s pozitivním vnímáním, Luba očividně porušuje řadu maxim. V analýze jsme si uvedli, že cílem jejich společné konverzace je zjistit, zda Luba je, či není android. Robotka na tento společný záměr zdánlivě přistupuje, ačkoliv její snahou je, aby Rick nezjistil, že androidem je. Dopouští se tak řady sémantických chyb, díky kterým se jí daří svou identitu zamaskovat. Jak bylo již řečeno – takové jednání lze označit za promyšlené, není však ničím děsivým. Oproti tomu druhá situace¹²⁰ s Lubou, jež se jeví zdánlivě nevinně, s sebou nese při nejmenším jeden negativní znak – androidka úmyslně svými tvrzeními Ricka vede k falešnému přesvědčení.

Uvedená situace je obdobou k Searlovu příkladu amerického vojáka v zajetí Italů, kterému se Grice věnuje v článku *Utterer's Meaning and Intentions*. V příkladu voják směřem k Italům pronáší kus německé básničky, kterou se naučil ve škole: „*Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen.*“¹²¹ Podle Grice Searle chce, abychom předpokládali, že Američan pronesením této věty doufá, že Italové dojdou k přesvědčení, že se jedná o německého úředníka.¹²² Samozřejmě taková úvaha zahrnuje předpoklad, že italští vojáci nijak neovládají německý jazyk a ve skutečnosti Američanovi nerozumí, za to jsou schopni zhruba rozpoznat, kterým jazykem k nim americký voják promlouvá. Nicméně principem podle Grice je to, že nejde o doslovný

¹¹⁹ „Díváte se v televizi na starý film, ještě předválečný. Ukazuje večírek v plném proudu; jako první chod -“ přeskočil první část otázky, „- se podává vařený pes s rýží.“ „Nikdo by nezabil a nesnědl psa,“ řekla Luba Luftová. „Stojí celé jmění. Ale řekla bych, že by to byla jenom imitace: umělý pes. Správně? Ale ty se vyrábějí z drátů a motorů; nedají se jíst.“ „Před válkou,“ zavrčel. „Před válkou jsem ještě nebyla na světě.“ „Ale staré filmy jste už v televizi viděla.“ „Byl ten film natočený na Filipínách?“ „Proč?“ „Protože,“ řekla Luba Luftová, „vaření psi s rýží se jedli na Filipínách! Vzpomínám si, že jsem o tom četla.“ „Ale jak na to reagujete,“ řekl. „Chci vaši společenskou, citovou a morální reakci.“ „Na ten film?“ Přemítala. „Vypnula bych to a dívala bych se na Kámoše Bustera,“ „Proč byste to vypnula?“ „No,“ řekla rozpáleně, „kdo by se ksakru chtěl dívat na starý film z Filipín? Co se kdy stalo na Filipínách kromě Bataanského pochodu smrti, a na to byste se chtěl dívat?“ Rozhořčeně na něj hleděla. Ručičky na měřidlech se rozkmitaly všemi směry.

¹²⁰ „Android,“ řekl, „se nestará o to, co se stane jinému androidovi. To je jeden z příznaků, po kterých pátráme.“ „Takže,“ řekla slečna Luftová, „musíte být android vy.“ „To ho zarazilo; zahleděl se na ni.“ „Protože,“ pokračovala, „vaše práce je zabíjet je, že? Vám se říká -“ Snažila se rozvzpomenout. „Nájemný lovec,“ řekl Rick. „Ale nejsem android.“ „Tenhle test, který mi chcete dát.“ Hlas se jí začal vracet. „Vy jste ho podstoupil?“ „Ano.“ Přikývl. „Už dávno; když jsem na oddělení začínal.“ „Možná je to falešná vzpomínka. Copak nejsou někteří androidi vybavení falešnými vzpomínkami?“ Rick řekl: „Moji nadřízení o tom testu vědí. Je povinný.“ „Třeba kdysi existoval člověk, který vypadal jako vy, a vy jste ho zabil a zaujal jeho místo. A vaši nadřízení nic nevědí.“ Usmála se. Jako by ho pobízela, aby souhlasil.

¹²¹ Grice, *Utterer's Meaning and Intentions*, s. 100.

¹²² Tamtéž, s. 101.

význam toho, co Američan říká, nýbrž o to, co chce, aby si Italové mysleli, že říká, resp. snaží se Italy dovést k nějakému falešnému přesvědčení na základě nepřesných vodítek. V tomto příkladě je tedy irrelevantní, co voják tvrdí. Zároveň svou promluvou podle Grice nijak nemíní: „Jsem německý úředník.“ Jediné, čeho chce Američan u Italů dosáhnout, je jejich přesvědčení, že je německým úředníkem.¹²³ A pokud svou promluvu podpoří správnou gestikulací, intonací a dalšími znaky, může doufat, že se jeho snaha setká s úspěchem.

O Lubě a paralele s americkým vojákem nelze samozřejmě uvažovat doslovně. Důvod, proč se mi příklady zdají podobné je, že oba se snaží na základě mylných tvrzení dovést svého posluchače k nějakému špatnému přesvědčení. Americký voják chce, aby si Italové mysleli, že je německý úředník a Luba chce, aby Rick dosáhl přesvědčení, že on sám je možná androidem.

V takových chvílích se nacházíme v situaci, o které Grice mluví jako o „stádiu pět“¹²⁴. Je to stav, jenž vyvstává ze situací, v nichž stvoření, které je schopné věci vnímat a cítit¹²⁵, předstírá nějaký stav, přičemž se snaží posluchače dovést k přesvědčení, že je tento předstíraný stav opravdový. Podstatné je, že už Grice nemluví čistě ve smyslu lidské bytosti jako takové, nýbrž o všech stvořeních, o nichž můžeme říci, že vnímají a cítí. Takové označení (stvoření, která jsou schopna vnímat a cítit věci) je poměrně zavádějící samo o sobě. Co přesně Grice takovýmto stvořením myslí nijak blíže nespecifikuje.

V tomto stádiu se tedy nacházíme zejména, nemá-li posluchač dostatečná vodítka k tomu, aby takové předstírání odhalil.¹²⁶ K tomu se samozřejmě pojí posluchačův předpoklad, že mluvčí dodržuje princip kooperace, tzn. že je důvěryhodným.¹²⁷

Rick sice tuší, že před ním může sedět android, zároveň se ale předpokladu, že Luba je důvěryhodnou bytostí drží, jinak by se Lubě zřejmě nepovedlo Ricka rozhodit. Spolu s tím nemá Rick žádnou možnost, jak zjistit, že s ním Luba vlastně hraje jen jakousi hru. Jedinou možností, jak si ověřit, zda jej záměrně mate či nikoliv, je podrobit ji testu. Na druhou stranu, i kdyby jím nakonec neprošla, neznamená to přeci, že Rick androidem není. Jediná možnost, jak zjistit pravdu, je nechat otestovat sám sebe.

¹²³ Tamtéž s. 102-103.

¹²⁴ V originále „stage five“.

¹²⁵ V originále „sentient creature“.

¹²⁶ Grice, *Meaning Revisited*, s. 294.

¹²⁷ Grice, *Meaning Revisited*, s. 294.

Tím, že se Rick skutečně nechává od kolegy testovat a zjistí, že je schopen s některými androidy soucítit, se ukazuje, že je doopravdy člověkem.¹²⁸ Zároveň je jeho chování důkazem, že Lubě se úmyslným porušováním maxim kvality podařilo Ricka donutit pochybovat o vlastní lidskosti, což bylo jejím záměrem. Dokázala tedy Ricka dovést k přesvědčení, které má na mysli, což samo o sobě děsivým neshledávám, za to způsob, jakým tuto svou schopnost deklarovala ano. Záměrně Ricka zmanipulovala do pozice, ve které ho chtěla mít a porušování principu kooperace jí to umožnilo.

Poslední dvě ukázky, jež bych zde chtěla zmínit, se týkají Čapkova R.U.R. Na rozdíl od Robbieho (do jehož záměrů evidentně maminka Glorie promítá samá negativa) a Luby (jejíž děsivost nezávisí tolik na činech, jakožto na formě užití jazyka) jsou Čapkovi roboti pro člověka ztělesněným vynálezem zkázy.

Příklad č. 20 – robotí manifest¹²⁹

V příkladu, v němž Domin čte manifest první organizace Rossumových Universálních Robotů, jsme skrze analýzu došli ke třem podezřelým záměrům, které mají roboti v dané organizaci na mysli a chtějí, aby i ostatní roboti dospěli ke stejnému přesvědčení:

1. člověk je psanec a nepřítel vesmíru
2. robot je inteligentnější než člověk
3. roboti mají vyvraždit lidstvo

Děsivost manifestu pomalu graduje se vzrůstající hrůzou jednotlivých záměrů. Prohlásit člověka za psance a nepřítele a sebe – robota - za inteligentnější bytost je jistě alarmující, v důsledku to ale ještě nemusí nic znamenat. Stejného přesvědčení (tj. že je inteligentnější, než

¹²⁸ Dick, *Sní androidi o elektronických ovečkách*, s. 142.

¹²⁹ DOMIN čte: „Roboti světa! My, první organizace Rossumových Universálních Robotů, prohlašujeme člověka nepřítelem a psancem vesmíru. (...) Tady vykládají, že jsou vývojově vyšší než člověk. Že jsou inteligentnější a silnější. Že člověk je parazit. (...) „Roboti světa, nařizujeme vám, abyste vyvraždili lidstvo. Nešetřte mužů. Nešetřte žen. Uchovejte továrny, dráhy, stroje, doly a suroviny. Ostatní zničte. Pak se vraťte do práce. Práce se nesmí zastavit.“

člověk) dosáhl i Chytroušek.¹³⁰ Likvidovat člověka kvůli tomu ale nehodlá. Jakožto robot se Chytroušek vnímá jako inteligentnější a schopnější než člověk. Zároveň díky účelu, k němuž byl vyroben (práce s konventorem) nabyl přesvědčení (a zajisté má pravdu), že v práci s danou jednotkou je schopen pracovat lépe než člověk. S tím souvisí jeho další přesvědčení, že zabránit člověku, aby s konventorem pracoval je vlastně v souladu s prvním zákonem, ačkoliv si to sám zřejmě neuvědomuje.¹³¹ Čapkovi roboti však pro člověka představují skutečnou hrozbu.

První dva záměry v manifestu totiž tvoří argumenty pro utvoření přesvědčení, že člověka je záhodno zničit. Poslední záměr se tak stává společným cílem všech robotů. To, že roboti záměr rozpoznali a dosáhli stejného přesvědčení, jako měli autoři manifestu na mysli, dokazuje jejich chování a likvidace lidské společnosti, jehož důsledek je patrný v příkladu č. 21.

Chování robotů ve smyslu vyvraždění lidstva je ukázkou rozpoznání záměru, jehož cílem je akt z jazyka ven, tzn. vykonat určitou činnost. Záměrem tvůrců manifestu zde není (na rozdíl od předchozích dvou záměrů) jen to, aby roboti, kteří jej budou číst, dospěli v konečné fázi (tj. u rozpoznávání třetího záměru) jen ke stejnému přesvědčení a nějakému souhlasu ve smyslu – ano, je člověka nutné zabít. Cílem je dosáhnout oné činnosti, tj. fakticky se podílet na jeho vyvraždění.

Důvodem, proč první dva uvedené záměry, ač pro člověka nepříjemné, nedosahují takové míry děsivosti je tedy to, že roboti sice mohou dosáhnout nějakých takových přesvědčení (člověk je nepřítel a robot je inteligentnější), v důsledku to však pro člověka nemusí znamenat nic fatálního, zatímco třetí záměr je pro lidstvo zničující. Už se totiž nejedná o nějakou společnou ideu (přesvědčení), kterou zřejmě označíme za pomýlenou, ale nenecháme se jí vyvést z míry, nýbrž o konkrétní akt s neblahým dopadem pro lidské pokolení.

¹³⁰ „Vy jste inteligentní, ale neumíte logicky uvažovat, a tak vám musí být vaše existence vysvětlena, což Pán učinil. Že vám poskytl tyhle směšné představy o vzdálených světech a lidech, je pro vás nepochybně nejlepší. Vaše mysl pravděpodobně není na přijímání absolutní pravdy dost jemná. Protože si však Pán přeje, abyste svým knihám věřili, nebudu už o tom s vámi diskutovat.“

¹³¹ “Podívej se Miku, on plní příkazy svého Pána prostřednictvím číselných stupnic, přístrojů a grafů. Totéž jsme vlastně dělali i my. Mimochodem tím se vysvětluje i to, že nás omítl poslouchat. Poslušnost je zakotvena ve druhém zákonu. Chránit člověka před nebezpečím - to je první zákon.”

Příklad č. 21 – Radius¹³²

Jedná se o ukázkou, v níž roboti deklarují rozpoznání záměru (člověk je nepřítel) a také to, že přistoupili na nějaký společný cíl (vyvraždit lidstvo). V tuto chvíli je Alquist s velkou pravděpodobností poslední žijící člověk a od smrti jej dělí jediné slovo – „nechat“, které pronáší Radius směrem k robotům, již drží člověka ve vražedném sevření. Radius svou promluvou míní „nechat žít“ a chce, aby tento záměr roboti rozpoznali. To se koneckonců děje a Alquist přežívá.

V obou Čapkových příkladech je deklarován strach z umělé inteligence skrze vše, o čem hovoří Szollosy. Je zde přítomna ona chladná racionalita ve smyslu mechaničnosti a vypočítavosti bez schopnosti empatie.¹³³ Nemožnost vcítění je patrná zejména v **příkladu č. 21 – Radius**, protože to, díky čemu Alquist přežívá, není aktem soucitu či jiného druhu empatie ze strany robota. Důvod, který Radius udává na roboto tvrzení *ale vždyť je to člověk zní pracuje rukama. Je to robot.*¹³⁴ V paralele k této události připomeňme scénu, v níž Alquist propouští do světa Helenu s Primem, který tak činí právě v důsledku své vlastní schopnosti vcítění, soucitu, naděje atd. Podobně je na tom Rick, když zjistí, že je schopen empatickým reakcím vůči androidům, zatímco oni jsou schopni empatie zřejmě jen ve smyslu k sobě samým.¹³⁵

Samozřejmě, že děsivost, o které teď mluvíme, není ve smyslu projekce tím samým, o čem jsme psali dříve, resp. v předchozích příkladech se jednalo o projekce záměrů, které do umělé inteligence vkládali samotní hrdinové příběhu, a jenž jsme vyhodnotili jako nepřesné. Východiska, která vyšla najevo prostřednictvím analýzy ukázek griceovského typu komunikace, ukázala, že svými promluvami umělá inteligence skutečně něco míní, a že její záměry jsou samy o sobě hrozné. Pokud bychom zde chtěli mluvit o projektovaných záměrech, je to autor, který do umělých postav vložil záměry, jež roboti následně artikulují, či jinak demonstrují.

¹³² *DVA ROBOTI vlekou Alquista: Nestřílet. Zabít ho? RADIUS: Zabít. Podívá se na Alquista. Nechat*

¹³³ Viz Szollosy, *Why Are We Afraid of Robots?*, s. 122.

¹³⁴ Čapek, R.U.R., s. 81.

¹³⁵ Pokud můžeme soudit ze slov androidky Rachael Rosenové: „*Jsem jenom pozorovatel a nezasáhnu, abych tě zachránila; nezajímá mě, jestli tě Roy Baty sejme nebo ne. Zajímá mě, jestli někdo sejme mě.*“ (...) „*Kristepane, jsem empatická sama vůči sobě.*“ (Dick, *Sní androidi o elektronických ovečkách?*, s. 188)

Paradoxně zejména Karel Čapek pravděpodobně nechtěl své dílo konstituovat jako drama a vyvolat v čtenářích (divácích) strach, jako spíš čtenáře (diváky) vystavit komice.¹³⁶ To se mu však příliš nepodařilo a s trochou sarkasmu a po vzoru Griceovy koncepce můžeme říci, že jeho konverzační implikatury vlastně nebyly čtenářem správně rozpoznány.

¹³⁶Horáková, *Robot jako robot*, s. 66.

7. ZÁVĚR

V práci byla rozpracována modifikace otázky, zda mohou stroje myslet, jež si v padesátých letech minulého století pokládal Alan Turing. Stroj podle něj lze označit za „myslící“, obtojí-li v imitační hře. Důležitým prvkem v tomto testu je komunikace, neboť dotazovatel (člověk) pokládá dotazovanému různé otázky, pomocí kterých se snaží zjistit, zda dotazovaný je člověk či stroj. Podstatným prvkem celé komunikační události je využívání digitálního počítače, prostřednictvím kterého je veden písemný rozhovor. Komunikace a její spojitost s myšlením tvoří spojující prvek mezi turingovskou tradicí a Griceovou koncepcí jazyka. Ten předpokládá, že konverzační implikatura závisí na intencích mluvčího.

Cílem bylo prozkoumat, zda je možné na základě rozboru komunikačních schémat po vzoru Griceovy teorie komunikace označit umělou inteligenci za nositele intence a tím pádem za inteligentní a zároveň zjistit, zda vzbuzuje schopnost komunikace takové entity v člověku nedůvěru v případech, kdy s ní v rozhovoru interaguje.

Teoretická část následně přiblížila Griceovu koncepci jazyka a jednak zohlednila myšlenku, jež předpokládá, že sci-fi žánr pomáhá utvářet naši představu o budoucnosti, protože právě ukázky ze žánru sci-fi byly tím, co bylo v praktické části analyzováno.

Pomocí analýzy se povedlo dojít ke dvěma zásadním východiskům. První je, že umělá inteligence vstupuje do komunikačních událostí ve smyslu jak ne-griceovské komunikace, tj. takové, v níž promluva robota nenese žádný úmysl, tak i ve smyslu griceovské, tedy takové, která splňuje podmínky, jež Grice stanovuje, a které podle něj z komunikace činí racionální chování. Tím byla naplněna první část teze diplomové práce. Za druhé vyšlo najevo, že komunikace s umělou inteligencí může být zasazena jak do pozitivního přijetí, tak i negativního. Tím se potvrdila druhá část teze.

Analýza také odhalila, že pozitivní i negativní vnímání umělé inteligence člověkem zasahuje jak griceovský typ komunikace, tak i ten ne-griceovský. Výsledky byly rozebrány v poslední kapitole práce a přinesly zjištění, že hlavní příčinou negativního vnímání umělé inteligence v ne-griceovských rozhovorech je (zřejmě) intuitivní předpoklad, že pokud k nám

jeden promlouvá, nutně tím něco míní. Kvůli projekcím buď neexistujících, či mylných záměrů do promluv umělé inteligence člověkem, jakožto posluchačem, byl daný robot vyhodnocen nedůvěryhodný. Důsledkem takového vnímání byly negativní konotace vůči dané umělé inteligenci.

V negativním přijetí umělé inteligence člověkem v griceovském typu komunikace hraje důležitou roli úmysl, s nímž mluvčí (robot) vstupuje do komunikačních událostí, a který je sám o sobě vyhodnocen jako podezřelý. Na rozdíl od ne-griceovské komunikace je tento záměr v promluvách robotů opravdu přítomen a je spojen s požadavkem, aby jej posluchač (robot, člověk) rozpoznal a následně buď dospěl ke stejnému přesvědčení, jež mu mluvčí předkládá, anebo vykonal konkrétní činnosti. Takový požadavek ze strany robota-mluvčího plně splňuje podmínky úspěšné a racionální komunikace ve smyslu, v jakém ji vnímá Grice.

Závěrem je možné konstatovat, že schopnost komunikace umělé inteligence hraje významnou roli v lidském vnímání UI, přičemž má výrazný vliv na její negativní či pozitivní přijetí. Zdůrazněme jen, že cílem práce v tomto smyslu není podat shrnující výsledek, nýbrž přispět do diskuzí týkajících se významu komunikace ve spojení s umělou inteligencí a jejího případného vlivu na fenomén *uncanny valley*.

8. REJSTŘÍK PŘÍKLADŮ A POUŽITÝCH BELETRISTICKÝCH UKÁZEK

Příklad č. 1 – otrocký komplex, příklad č. 2 – Rychlík (Asimov, Hra na honěnou, s. 39-60, in Já, robot.)

Příklad č. 3 – Dave (Asimov, Chyť toho králíka!, s. 85-108, in Já, robot.)

Příklad č. 4 – Herbie (Asimov, Lhář!, s. 109-130, in Já, robot.)

Příklad č. 5 – Nestor – (Asimov, Malý ztracený robot, s. 131-163, in Já, robot.)

Příklad č. 6 – Devlinová, příklad č. 14 – David (Aldiss, Superhračky v dalších ročních obdobích, in Superhračky vydrží celé léto, s. 34-43.)

Příklad č. 7 – maminka vs. Teddy, příklad č. 8 - Henry vs. robotický sluha, příklad č. 11 – David a Teddy a příklad č. 13 – maminka a Teddy (Aldiss, Super hračky vydrží celé léto, in Superhračky vydrží celé léto, s. 17-25.)

Příklad č. 9 – Alquist a robotický sluha, příklad č. 20 robotí manifest a příklad č. 21 – Radius (Čapek, R.U.R.)

Příklad č. 10 - Rachael Rosenová a příklad č. 12 – Luba Luftová (Dick, Sní androidi o elektronických ovečkách?)

Příklad č. 15 – Andrew (Asimov, Dvěšestiletý člověk, s. 107-144, in Vize robotů.)

Příklad č. 16 – Robbie (Asimov, Robbie, s. 15-38, in Já, robot.)

Příklad č. 17 – Elvex (Asimov, Sny robotů, s. 36-41, in Sny robotů.)

Příklad č. 18 – Chytroušek a příklad č. 19 – Pozemšťan vs. robot (Asimov, Rozum, s. 61-83, in Já, robot.)

9. LITERATURA

9.1. ODBORNÁ LITERATURA

GRANDY, Richard E. a WARNER, Richard. Paul Grice. In: Zalta, E. (Ed.) The Stanford Encyclopedia of Philosophy. (on-line, jaro 2014), Dostupné z: <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/grice/>>.

GRICE, Paul. Logika a konverzace. In: FIALA, Jiří (ed.). *Analytická filosofie*. 1. vyd. Praha: O.P.S. Michal V. Hanzelín, 2000, s. 217-241. ISBN 80-238-8519-7.

GRICE, Paul. *Studies in the Way of Words*. Cambridge: Harvard University Press, c1989. ISBN 978-0-674-85271-6.

GUGA, Jelena. Cyborg Tales: The Reinvention of the Human in the Information Age. In: ROMPORTL, Jan et al. (Eds.), *Beyond Artificial Intelligence: The Disappearing Human-Machine Divide*. Pilsen: Springer, 2015, s. 45-62. ISBN 978-3-319-09667-4.

HORÁKOVÁ, Jana. *Robot jako robot*. Vyd. 1. Praha: KLP, 2010. Primitiae. ISBN 978-80-86791-70-8.

HUTCHINSON, Robert. *Ponorky: válka pod vlnami : od roku 1776 do současnosti*. Vyd. 1. Praha: NV, 2008, 224 s. ISBN 978-80-206-0914-4.

CHANT, Christopher. *Ponorky: encyklopedie*. 1. vyd. Čestlice: Rebo, 2009, 363 s. Encyklopedie (Rebo). ISBN 978-80-255-0073-6.

Isaac Asimov. *Oxford Learner's Dictionaries* [online]. Oxford (Velká Británie): Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/isaac-asimov?q=asimov>

SOLAREWICZ, Krzysztof. The Stuff That Dreams Are Made of: AI in Contemporary Science Fiction. In: ROMPORTL, Jan et al. (Eds.), *Beyond Artificial Intelligence: The Disappearing Human-Machine Divide*. Pilsen: Springer, 2015, s. 111-120. ISBN 978-3-319-09667-4.

MARVAN, Tomáš. *Otázka významu: cesty analytické filosofie jazyka*. Vyd. 1. Praha: Togga, 2010, 202 s. Scholia. ISBN 978-80-87258-33-0.

MORI, Masahiro. The Uncanny Valley, *Energy*, vol. 7, no. 4, pp. 33–35, 1970 (in Japanese). Anglická verze dostupná z: <http://spectrum.ieee.org/automaton/robotics/humanoids/the-uncanny-valley>.

NEFF, Ondřej a Jaroslav OLŠA. *Encyklopedie literatury science fiction*. Praha: Asociace fanoušků science fiction, 1995. ISBN 80-85390-33-7.

Positronic. *Oxford Dictionaries* [online]. Oxford (Velká Británie): Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/positronic>.

Robot. *Oxford Dictionaries* [online]. Oxford (Velká Británie): Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/robot>.

TURING, Alan Mathison, COPELAND, B (ed.). *The essential Turing: seminal writings in computing, logic, philosophy, artificial intelligence, and artificial life, plus the secrets of Enigma*. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 0-19-825079-7.

SZOLLOSZY, Michael. Why Are We Afraid of Robots?: The Role of Projection in the Popular Conception of Robots. In: ROMPORTL, Jan et al. (Eds.), *Beyond Artificial Intelligence: The Disappearing Human-Machine Divide*. Pilsen: Springer, 2015, s. 121-131. ISBN 978-3-319-09667-4.

ŠVARNÝ, Petr. A Visit on the Uncanny Hill. In: ROMPORTL, Jan et al. (Eds.), *Beyond Artificial Intelligence: The Disappearing Human-Machine Divide*. Pilsen: Springer, 2015, s. 133-142. ISBN 978-3-319-09667-4.

9.2. BELETRIE

ALDISS, Brian Wilson. *Superhračky vydrží celé léto*. Vyd.1. Praha: Knižní klub, 2001, 191 s. ISBN 80-242-0710-9.

ASIMOV, Isaac. *Já, robot*. V Tritonu vyd. 4., upr. a dopl., V Argu vyd. 1. Praha: Triton, c2012, 259 s. Trifid (Triton). ISBN 978-80-7387-491-9.

ASIMOV, Isaac. *Sny robotů*. Vyd. v tomto souboru 1. Překlad Veronika Volhejnová. Praha: Knižní klub, 1996. Robouniversum Isaaca Asimova. ISBN 80-7176-364-0.

ASIMOV, Isaac. *Vize robotů*. 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Knižní klub, 1994, 248 s. Robouniversum Isaaca Asimova. ISBN 80-7176-004-8.

ČAPEK, Karel. *R.U.R.: Rossum's Universal Robots : kolektivní drama o vstupní komedii a třech dějstvích*. Praha: Dobrovský, 2013, 123 s. Omega (Dobrovský). ISBN 978-80-7390-062-5.

DICK, Philip K. *Blade runner: sní androidi o elektrických ovečkách*. Praha: W. Smith, 1993, 251 s. Science fiction (W. Smith). ISBN 80-85643-07-3.

RESUMÉ

The first aim of the present thesis is to determine whether it is possible to designate an AI as a rational being based on the communication schemes in which they participate. This is done according to Grice's conception of language. The second goal is to investigate whether the AI's ability to communicate provokes negative feelings in humans when they communicate with it.

The theoretical background comprises of the Grice's theory of language. An assumption that sci-fi participates at forming our vision of future is made. The practical section deals with the analysis of selected communication models from sci-fi literature in accordance with Grice's conception of communication.

The resulting analysis shows that we can divide AI's communication according to Grice's type of communication (with intention) or non-Grice's type of communication (without intention), and that the AI's ability to communicate has a significant qualitative effect on how the AI is perceived when a man interacts with it.